

Putmans manuael, dat is een kleyn pest-boecxken seer dienstelijck alle menschen

Eduard Putmans en Abraham Lenertsz Vrolingh

bron

Eduard Putmans en Abraham Lenertsz Vrolingh, *Putmans manuael, dat is een kleyn pest-boecxken seer dienstelijck alle menschen*. Marcelis Parijs, Antwerpen 1663

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/putm012putm01_01/colofon.php

© 2014 dbnl

***Putmans Manuael,
Dat is Een kleyn Pest-Boecxken, seer nut en
dienstelijck alle menschen, &c.***

Dat eerste Capittel.

Authour.

DEwyl ick nu gheresolveert ben in dit eerste Capittel grondigh te berechten, den oorspronck vanden Pest, ende by wat teecken een ygelijckx vyer sal moghen onderkent werden. Soo sal ick met de hulpe Gods mijn begin in't korte stellen, op dat dit kleyne werck iemant en vervele. Ende omme de gront en meninge daer van 't ondersoecken, of ick de gemeente trouwelijck ghemeent hebbe, connen alle verstandighen oordelen.

Maer of mijn gront en meninge niet en quame naer gemeyne opinie ende na 'tgebruyck der Heydenen, ende oversulcx niet te rechte en hadde gheschreven naer een yder sijn verstant, soo segghe ick voor eerst aldus: Dat een schepsel niet beter en is, als sijn Heer en Meester. Want indien *Paracelsus* geen danck heeft kunnen verdienen, met sijn groote konst en wetenschap, wat sal dan my geschieden ick die niet waardigh en ben, sijn Discipel ghenaemt te werden, want sijn Schriften zijn te vergelijken by een Fonteyn, daer alle Wateren haer oorspronck uyt nemen: wy en willen oock uyt geen

stinckende Putten onsen fondament nemen, maer alleene uyt de klare Reviere der Medecijnen, die vande alderhooghste Medicus, sijn levendighe vochte Ader ontfangen heeft.

Eerstelijck dan soo wert by Experientie bevonden dat de Pest in 'sMenschen Lichaem heeft ses besondere plaetsen daerse haer eerste aenvanck neemt, te weten: achter beyde de ooren, alwaer *SATVRNVS* en *LVNA*, haer werckinghe hebben, ende onder beyde de Armen, daer *SOL* ende *MARS* in wercken: ende in beyde de Lieschen, daer *VENVS* en *IVPITER* in opereren. Voor de Planeet *MERCVRIVS* en wert gheen besondere plaetse gevonden, dan over 'tgansche Lijf, daer sich eenigh gheswel vertoont, staende buyten een van dese boven ghenoomde plaetsen, die salmen alleen den *MERCVRIVM* toe-eyghenen.

A.L.V. Nota: Dewijle *MERCVRIVS*, nae des Autheurs meyninghe doort' gantsche Lijf domineert, soo isset mijn verstandt seer ghelijck, dat de gantsche sieckte maer is een stinckende Mercuriale plutonische damp, voort komende uyt de alder vuylste Corruptien des verganckelijcken wesens: ende dat even-wel nochtans de *MERCVRIVM* van elck Planeet besonder, elck na sijn aert sijn plaetse aentast, soo als den Autheur dat leert.

Dat II. Capittel.

Autheur.

OM nu seker te verstaen welck vande seven plaetsen alder meest ge-infecteert, ofte welck deel alder naest vande Pest soude mogen besmet wesen, soo bevinden wy: dat Godt almachtigh de Mensch seven besondere Polsen heeft geordineert. waer aen men kan mercken ende bespeuren (al

ist dat den Patient niet spreken en kan, ende dat het gheswel sich nerghens en heeft gheopenbaert) welck vande seven Leden inwendigh met het vyer meest besmet ende ontsteken is, 't welck men moet verstaen als volgt.

MERCVRIVS: heeft sijn Pols inde slaep vande slincker sijde des hoofts, ende beteekent de Longhe, als nu die selve Pols in haer slaghen misset ende te haeftigh staet, soo lydet de Longhe ende geeft een gheswel, doch op onsekere plaetsen, want sy werpt haer fenijn, soo als het valt over t'gantsche lijf.

LVNA: heeft haer Pols aende rechter slaep van't hoofd, ende beteekent de Hersenen; wanneer dan die selve Pols in haer slagen feylt ende te hastigh loopt, soo lyden de Hersenen, ende het geeft een geswel achter 'trechter Oore.

VENVS: heeft haer Pols aende slincker-sijde vanden hals, en beteekent de Nieren. Wanneer dan die Pols hare slagen feylt, ende te haftig of te langhsaem slaet, soo lijden de Nieren, ende geven een geswel inde slincker liesche.

MARS: heeft sijn Pols aende rechter zijde vanden hals, ende beteekent de Galle, als dan die Pols hare slaghen te langhsaem of te hastigh lopen, soo lijdet de Gal ende gheeft een gheswel onder den rechten Arm.

SOL: heeft sijn Pols inde slincker zijde onder de korte Ribbe, ende beteekent het herte; als dan die Pols haren koerse te langsaem of te hastigh loopt, so lijdet het Herte, en komt een buyle onder den slincken Arm.

IVPITER: heeft sijn Pols aenden rechten Voet, ende beteekent de Lever; als die dan haren loop te kort of te Langhsaem neemt, soo lijdet de Lever, ende infecteert den rechten Liesche.

SATVRNVS: heeft sijn Pols aende slincker voet, ende beteeckent de Milt; wanneer dan die Pols in haren loop te langsaem of te haestich slaet, soo lijdet de Milt ende gheeft een gheswel aen't slincker Oore. Aldus ende op dese wijze kanmen weten: welck van die seven Leden inwendigh alder meest te lijden heeft, het sy datter een geswel is ofte niet, de Polsen sullen u wel aenseggen de plaetsen der Sieckten.

A.L.V. Merckt: dewijl vast in alle Sieckten, soo wanneer de Menschen eenige feylen of ghebreken hebben, de Polsen alle met den anderen ende elck besonder in hare slaghen buyten hare cursen loopen, so wil den Autheur (mijns oordeels) dit seggen, dat: welcke Pols van die alle in hare slaghen misloopen, dat men daer uyt kan oordelen, welck deel inwendigh meest te lijden heeft. Ende sulcx wetende: kanmen terstont (al verneemtmen uytwendig geen gheswel) appliceren een goet *Attractif* om 't Fenijn uyt te trecken ter plaetse daermen dan seker weet dat het fenijn door de loop der natueren, doch van selfs gedreven soude werden, dierhalven op de Polsen goede acht te nemen is.

Dat III. Capittel.

Autheur

DEwjl ick nu op't beste heb aen ghewesen de teekenen der inwendige leden, soo isset oock nodigh te verhandelen, onder welck vande vier Elementen de Sieckte sijn wooninghe heeft, het welck nootsakelijck te weten van nooden is, om dat een yder Element (in't uyt-trecken des gifts) hare verscheydene Medicamenten ver-eyshen, op dat het niet ter herten dringhe.

Merckt wel ten eersten.

Ist saecke dat ghy aenden siecken merckt een

groote hitten of brant ende dat den krancke steeds begheert te slapen, met op-rijsinghe van gheswel achter de Ooren, ende weynigh drinckende: dese sijn besmet van't Element des vyers, ofse nu uyt gheslagen sijn of niet, altoos sullen de Polsen sulcx oock openbaer en bekent maecken.

Ten tweeden.

Welcke Pest met groote dorst en weynig slaep is, benevens een geswel in beyde Lieschen, ofte soo de krancke begeerde te Eten, ende gheen drincken, met gheswel aende voeten die oordeele dese Sieckte uyt het Element des Waters.

Ten derden.

Merckt: als de krancke benout is om de dorst met groote Hooft pijn en vermindering des verstants, ende als de krancke niet stil magh liggen, maer met de beenen gins en weder sich beweeght, met geswel onder de Armen, soo is sijn Sieckte uyt des luchts Element.

Ten vierden.

So een mensch de sieckte aen komt met sware slaep, sonder eenighe buylen op de voorsz. plaetsen, maer wel op andere eynden des Lijfs, giftig en bruyn ghelijck een gheslagen buyl vermenght met bloet: dese wort gheoordeelt, van het Aerdsche Element besmet te wesen, ende besluyte also dit Capittel.

A.L.V. 'Tis aen merckens waerdig: dat het Element des vyers sijnde het lichste en subtijlste Element, aen't hoogste en opperste deel des Lichaems is ghestelt, gelijk de natuere des vyers (vluchtigh sijnde) altoos opwaerts dringht, op't alder hoogste. Doch ick soude mijns bedunckens oordeelen, dat dese Peste uyt het vyer ontstaende, niemant en treft sonder alteratie der hersenen, meer dan de Pest die uyt de lucht ontstaet.

Ende dat de Lucht in Peste meerder corruptie inde keele geeft als in't Hooft, om dat de Lucht altijdt onder't vyer swevende, niet veel hoogher als inde Kele en gaet, als sijnde gheordineert beneden 't vyer te sweven. Als andere teecken der Elementen gevallen my seer wel, maer dit kleyne oordeel, heb ick (onder correctie) hier willen by stellen.

Dat IV. Capittel. Vande uyt-treckinghe des Gifts, salmen hier grondigh leeren, soo veel wy selfs ervaeren en met eyghener handt gheprobeert hebben.

Authour.

HET eerste sal wesen op 't Element des vyers, waer toe dese volgende dingen besonder dienen, te weten: *Maeghden-Honingh, Loock, uyen*, ende alles wat hier mede bereydet ende toe-ghericht wert, de *Appelen van Eeken-Boomen, Muschaten, Gal-Appel* ende het kruydt *Duyvel-kervel* ghe-naemt, dese werden met *Asijn* van *Roosen* ghestampt, ende daer op-gheleyt, sy trecken't Fenijn uyt, soo de *Signatuere* leert, elck besonder heeft die kracht het vergif uyt te trecken, ende oock soo machmen eenighe van dese Simplitien te samen brenghen, soo alsoe een yder bekomen kan, ende gebruyckense op't gheswel van het Element des vyers.

De Pest die uyt des luchts Element haer oorspronck heeft, wert op volghende wijze uyt-ghetoghen, te weten: Door *Hoenderen, Duyven, Patrijsen, Pauwen, Lampreyen, Raven*, en *Kreyen vleesch*, daer op gheleyt, bewaert de mensch dat het vergif niet ter herten en dringht, maer seer licht genesen kan

werden, als volgen sal.

Het derde Element des Waters fenijn, wort aldus uyt-ghetoghen, met volghende Remedien: Als door *Vossen-vleesch Padden, Ael, Zealten, Oyevaers*, ende *Eynd-voghelen-vleesch*, dese elck besonder trecken het Fenijn des Waters uyt den lijve, ende laet op geenderley wijze het Fenijn ter herten slaen.

De Aerde sijn Pestiael-Fenijn sal met volgende middelen komen volkomen uyt-getogen en genesen werden, tot bevrydinghe van't Herte, ende neemt hier toe *Padden en Mollen, 't vleesch van Katten, Vossen*, ende *Wolven-vlees, Slanghen ende Dassen vet* ende sulcx meer. Door dese dinghen (ghelijck d'ervarentheydt leert) moghen alle perijkelen van dit Element bequamelijck voor ghekomen ende belet werden, also dat het fenijn geen quaeten kan doen, ende de gheswellen kunnen lichtelijck geholpen en genesen werden.

Ende dese Medicamenten heb ick hier in't korte willen verhalen, om datse by dese volghende Teecken en seer wel dienen.

A.L.V. Let wel: de wijle de Pest, de ghecorrumppeerde lichamen aldermeest ende gemeynlijck eerst aengrijpt, soo isset goet te verstaen, datse op doode Lichamen oock gaerne Imprimeert, de wijle die soo haest alse doot sijn, tot Corruptie haer begheven, ende sijn over sulcks op een gheinfecteert lichaem seer nut en dienstelijck, als de welcke niet en konnen de Peste weren, daer nochtans het leven (immers soo veel doenlijck is) wederstaet, is dierhalven niet onghefondeert dat dese voorsz. Remedien, eerst ghedoodet maer niet levendigh ghebruyckt werden, sijnde noch warm om dies te beter uyt te trecken.

'tIs oock wel te ghelooven dat elck Element

besonder vereyscht een Simplecx dat sich selve conform is, als voor des luchts vyer de alderlichtste en hooghswevende ghevogelte, voor 'twaters fenijn, de water Voghelen of oock wel Visschen, onder welcken de Seel niet en is de minste: Onder 'tAerdsche vergift so ghebruyckt oock Aerdsche Dieren, als Padden, Mollen, etc. Maer het Bocken vleesch is onder alle dien geensins het minste om 't vergift aensich te trecken: ende het Herten vleesch is voor al het Edelste en beste dat hier toe dient, 'twelck een yder te betrachten staet.

Dat V. Capittel. Handelt vande loop der Sonnen, Maen ende de twaelf Teecken, ende welcke Pest meest ghevaerlijck of doodelijck is.

Authour

VAn dese Teecken salmen aldus verstaen: Isset saecke dat een mensch by dage geraect wert, met een gheswel achter de Ooren, ende soo wanneer de Son dan is in *Aries* ofte *Taurus*: Soo isset ghevaerlijck, ende indien de Mane dan mede is in een van die Teecken, soo en vermach niemant te lesschen dit vreeslijck vyer.

Inshelijcx, so de Son is in *Gemini*, *Cancer* ofte *Leo*, ende dat de Krancke de Peste kreech met een geswel onder de Armen, soo isset heel ghevaerlijck, ende soo beyde de Son en Maen te gelijk in dese teecken sijn, met geswel als gheseyt is, so en kan niemant dit vyer lesschen, dan God alleen.

Ende soo de Son in *Virgine*, *Libra* of *Scorpione* ware, ende de Patient wierde by daghe geraeckt, met geswel inde lieschen, dat is gevaerlijck: Maer soo de Mane mede daer by ghevonden wert, so en

is dat vier niet wel te lesschen.

Also moetmen oock verstaen vande Mane, als de mensche by nacht vergiftet wert: Want gelijk de Sonne by daghe van smorghens te 6. uyren, tot savonts te 6. sijn kracht en heerschappye heeft, alsoo heeft oock de Mane des nachts, van savonts te 6. tot smorghens te 6. uyren sijn Heerschappye en kracht: Ende soo de Nieuwe Maen, volle Maen of eenigh Quartier, in *Capricorno* of *Leo* komen, die Mane is ghevaerlijcker als andere, voor die gene die dan ondertusschen gheraect werden.

Item, Roode luyden die in *Tauro*, *Leo* ofte in *Capricorno* ontstecken werden, die sijn meer te besorgen als andere. Swarte luyden in *Libra*, *Sagitario* en *Pisces* gheraect, sijn seer periculeus

Oude Grauwe luyden die sieck werden in *Leo*, *Tauro*, en *Sagitario*: lopen groot perijckel. Ionghe luyden of kinderen sullent swaerlijck uytstaen als sy tegen de nacht sieck worden.

Die van binnen met eenige sieckte, sweringe, of onreyn bloet beladen sijn, met die isset gevaerlijck. Item, die ghesont ende reyn van bloede sijn, sijnde ghewennet in goede spijs ende dranck, die isset in *Leo*, *Aries*, en *Capricornus* gevaerlijcker als andere: Ende die van Grauwe conditie sijn, die werden meer inde sijden als elders aengetast.

Daer komen oock wel veeltijts verstoppinghe des lijfs in dese sieckte, daermen sich niet aen-stooten moet, men moet oock gheen Purgatien noch Clisterien ghebruycken, maer alleen gheweecte *Sene-bladeren* drincken, men maeckt ooc wel Steeck-Pillen van Spaense Zeep, om beneden te gebruycken. Ende men gebruyckt uytgetogen *Cassie Fistula* om stoel-gangh te maken.

A.L.V. Den Autheur die wil, dat gelijk hy vande

Sonne in diversche Teecken des Hemels ghesproken heeft, van die gene die in dat selve deel des lijfs dan geraeckt werden by daghe met ghevaer: dat also oock gevaerlijck sal sijn den ghenen die by nacht gheraeckt werden, in dat deel des lijfs, in welckers Teecken de Mane dan is.

Daer na wilt hy segghen: dat Swarte luyden perijckel loopen als zy by dage gheraeckt werden, wanneer de Zon in *Libra*, *Sagitarium* en in *Pisces* is: So oock indien sy by nacht ghetroffen werde, als de Maen in een vande selve teecken is, ende sy in dat selve deel des lijfs geraeckt werden in welckers teecken, de Zon of Maen dan is. Verstaet oock sulcx vande Roode luyden.

Maer dit segghe ick met ghefondeerde redenen, dat namelijk: Indien yemant in een Lit ghetroffen wert, ter selver ure als de Zon by daghe, of de Maen by Nachte, in dat selven teecken dese selven Lits in tredet, diens pijn is dootlijc, en swaer om te genesen. te meer: soo in ghevalle de Son of Maen, met een ander Planeet, dan is in Conjonctie, ofte datse qualijck werden aenghesien, 'tsy door oppositie Quadraet of Trigon aspect; want dan is het gevaer verdubbelt, maer indien sulcx alles in een punct geschiet, soo wanneer den Patient wert geraeckt, voorwaer diens sententie is al uytgesproken, ende sijn proces is ge-eyndigt.

Dat VI. Capittel. Vermaent alleen van swanghere Vrouwen, ofte van Vrouwen die groot en grof gaen.

Authour.

DEse gevaerlijcke ende ellendighe Sieckte, sal veel tijts eerst voor al de arme bedroefde swangere Vrouwen, veel eer ende meer aen-tasten,

als andere Menschen, want ghelijck de Visschen in het Water, alsoo werden oock de Kinderen inde Moeder ghemeynlijck ontsteken. Soo isset dierhalven oock principael van nooden (niet alleene my) maer alle ghetrouwe Medicijns, hare beste wetenschap aenden dagh te brenghen, op dat alsulcken ghevaer verhindert, ende de ellendighe Vroukens (soo veel doenlijck) gheholpen moghen werden.

Een Pulver tot de Pijne der Vrouwen, die in dese ghevaerlijcke tijden swangher gaen.

Neemt *Rode Coral* een once, ghebrand' *Herts-Hoorn* van't spitse eynde twee dragma, *Been* uyt een *Herts-herte* een loodt, ghebrand' *Elpenbeen* een dragma, *Liliconvali-water*, twee goede Lepel vol, dit 'tsamen gemenght en daer van gedroncken, soo haest als de Sieckte wort ghemerckt ende om de ses uren, noch eens dit selve Recept ghedroncken tot dry reysen, altijd ses uren verscheyden, Somers in Roden ende Swinters in witten Wijn.

Een ander geprobeert Pulver.

Neemt *Rode Goral* een Scrupel, *Been* uyt een *Herts-herte*, anderhalf Scrupel, *Spodi* een half scrupel, met *Betoni-Water* in-ghenomen.

Noch een geprobeerde Electuarium.

In gheleyde Citroenen twee oncen, *Vijghen* en *Dadele* elck neghen stucx, *Rosen Suycker* twee Oncen, *Fenicol* twee dragma, *Paradijs houdt Caneel*, *Galigaen*, *Paradijs hoorn*, *Naghelen*, *Cubeben*, en *Spica Nardi* elck een half dragma, maeckt van het ingheleyde *Citroenen Sap*, een *Electuarium* ende daer van alle morghens een *Muscaeten* groote in ghenomen, dat sterckt de vrucht geweldigh wel.

Tegen 't Spasmus ofte de Kramp.

Soo geeft de vrou een Hasen-spronck inde hant en laetse daer in bewarmen, ende laetse somtijds drincken een goede dronck Mee, want sulcx stillt de vloet ende vordert de geboorte.

De Vrouwen werden oock gheraden datse in al haer drincken moeten leschen gegloeyt Stael, ende datse veel Rode Coral gestoten in nemen, want dat heb ick dickwils seer goet bevonden. Item Rode Corallen ende de Wortel van *Celidonia* aenden hals ghedraghen, is de swanghere Vrouwen een groot Preservatijf, oock is de Vrouwen seer goet een goeden Succaet.

De vermoghen Luyden is den Edelen steen *Hiacintus* op't blote Lijf ghedragen seer goet tegen dit vergift.

Voor Vrouwen ofte Vrijsters, die haer stonden te veel krijgen in tijden van Peste.

Neemt *Boli Armeni* twee Oncen, *Terra Sigillata* een Loot, Citroensaet, ende de schellen van dien, geschaeft Elpen-been, en gheschaefd' Herts-hoorn, met Liquaritie, elck een half loot, *Tormentil*, zaet van Suiringh, bereyde *Coriander* en *Roode Corallen* van elck drie dragma. dese stucken altesamen wel kleyn ghepulveriseert, ende daer van inde kost ghegeten, ofte met gedistileert-Water daer toe dienende gedroncken, 'tsy in Eerdbesi-water, Weegbre, of Sanickel-water, ofte dier ghelijck. Item men sal *Bolum* nemen en *Terram Sigillatam*, en Roden steen, ghepulveriseert, met wit van Ey tot een Plaster gheklopt, en achter op de Lenden gheleyt, tot soo langhe dat sich de vloet stillt, dit is dickwils seer expert en goet bevonden.

De wortel van *Celidonia* aenden hals gedragen is in desen ghevalle, Vrouwen en Maeghden seer

goet. *A.L.V.* Tot nut en dienst der Vrouw-persoonen, kan ick niet voor-by te seggen, dat: indien ymant met de Pest beladen ware, ende datter een *Caducum* ofte andersins een *Suffocationem Matricis* daer toe viele, die salmen helpen met *Salis Absintij* een Scrupel in een Roemerke Alste-wijn, morgen en Avonts in ghegeven, drie of vier-malen achter een, tot dat het gheholpen is.

Andersins, voor sware pijnne inden Buyck, soo ghebruyckt mijn Huys-Vrou, den swanghere Vrouwen dese remedie, daer mede sy in haer Vroedmoers Ampt, veel Iaren langh groote diensten heeft ghedaen.

Neemt *Poley*, *Rosmarijn*, *Camillen*, en *Laurbladeren* altsamen gedrooght elck even veel, snyt het kleyntjes, neemt een kleyne hant vol, en koockt het in soeten-Wijn een half Pint, drinckt daer dan een Roemercken vol van, soo warm als bequamelijck gheschieden kan. Dit versterckt de vrucht ende neemt veel ongemack wegh, ende is veel hondert malen goet bevonden.

Maer voor d'overvloedige vloet, en is redelijcker wijs, gheen beter als dit volghende waterken. Neemt drie Pinten vande beste Brande-wijn, doet daer in *kruyt Naghelen* vier Oncen, laet het staen Extraheren in sachte warmte vier-en-twintich uren, dan gefiltreert, doet daer dan by *Campher* twee Oncen, *Genever oly* vande beste een loot, gheeft het in *Tormentil-water* te drincken, 'telckens twintigh Droppelen, dit Water is seer treffelijck, selfs oock voor de witte vloet, morghens en Avonts ghebruyckt tot dat het geholpen is, ick hebbe in desen deele machtigh veel daer mede ghedaen.

Dat VII. Capittel. Vande pijn des Hoofts in Peste, kort te ghenesen.

IN dit Accident wort eerst ende voor al geraden, dat een Mans-persoon een Ader geopent werde, op den grooten Teen aenden rechten voet, ende een Vrou-persoon opde selve aenden slincken voet, ende van salmen volgens dese Medecijn op 'thoof binden en ghebruycken.

Neemt de buytenste schoorse vanden Wortel *Hiosquiamij* een handt vol, Nacht-schade ende *Huys-loock*, 'tsamen een halve handt vol, laet het koken in *Wijn* en *Roos-Eeck* elck een Pint, koockt een vierde paert daer van wegh, maeckt doecken nat ende leght het warm op't hooft, dit doet als de doecken droogh sijn, wederom natghemaect, soo lange tot dat de natuerlijcke slaep weder komt. Alwaer dat de patient van hooftpijn sijn verstant geturbeert ware, soo sal hy met Godts hulp door dit middel kunnen gheholpen werden, ende sulcke natte doecken mach men oock wel op de rechter-zijde legghen, om de Lever te verkoelen.

Barnde Netelen ghestampt en met *Rosen-Eeck* de Siecke om't Hooft gheslaghen, is seer goet, water van *Netelen* met *Lapis Brunel* onder een gedaen ende ghedroncken is seer goet, noch wort ghepresen een weynigh *Brande-wijn* en *Rosen-Eeck* geplust met wit van ey, ende lau om't hooft gheslaghen. Die inde Pest gantsch sinneloos ende buyten haer verstant sijn, die salmen helpen met een swarte *Henne*, diemen op 't Hooft vanden Patient moet leggen, ofte met een warme Longhe uyt een Kalf, die warm om 't Hooft gheleyt, dry uren langh is oock seer goet.

Het Kruydt *Valeriana* ende de jonghe Wortel van *Bilsem* met wat *Huys-Loock*, ende *Rosen-Eeck* 'tsamen ghestampt ende om 't hooft geleyt, is seer goet en expert bevonden.

Het kruyt *Oyevaers Neb*, met *Asijn* wel gestampt, is (om 'tHooft geleyt) seer goet, ende verdriift veel Hooft-pijn, ende heeft een gelijcke kracht als *Oyevaers vlees*.

De Rijcke Liederen nemen *Oudevaers-vlees* en leghent te weycken dry uren in *Roos-Eeck*, ende dan om't Hooft vande krancken ghebonden, bewijst wonderlijcke deugden. Maer om datmen by Herft en Winter, dit vlees niet wel en kan bekomen, soo heeft Godt den Heer voor d'arme Luyden het kruyt gegeven, dat met gelijcke deughden is begaeft als *Oudevaers-vlees*, 'tis oock ghenaeemt *Oudevaers-Beck*.

Tot de Ooren.

Soo het gevele dat in Pestis een Accident inde Ooren quame, met groote pijn die salmen aldus helpen

Neemt gestooten *Bakelaer*, *Camillen*, *Dillae*, *Saet* of *Keerne* van *Peersen* en van *Wijn-Ruyt* dit samen met *Oly* van *Ruyte* en van *Camillen* ghesoden tot een *Cataplasma*, ende warm op d'ooren geleyt, geneest de pijn ende het Accident der Ooren.

Tot d'Oogen in welcken een vloed gevallen is, in tyden vande Pest.

Aqua rosarum, en *Aq; Feniculi*, elck twee lepel vol, *Roomsche vitriol*, en *Campher*, elck vijf graen, dit wel vermengt en ghefiltreert twee droppe, inde Oogen gedaen.

Een ander tot Ooghen.

Vrouwen *Melck* van een Soontjen, met *Roose-Water* onder een gheroert, warm ghemaect

met doecken op de oogen gheleyt.

Noch een Ander.

Neemt wit *Gandi Suycker* een loot, witten *Vitriol* twee dragma, *Tutiae* gheprepareert een dragma. *Campher* een Scrupel, Water van *Fenicol* en van Ooghen-troost elck twee Oncen. Hier van 'telckens twee droppelen inde Ooghen ghedaen.

Of daer een vel op de Oogen ghekomen waer in dese Sieckte.

Soo neemt twee Lepel vol Venikel-water, ende drie droppelen goede Oly van *Vitriol*, wel onder een geroert, daer van doet een dropken op't velleken met een veerken, Morgens ende Avonts: het maeckt weder een goet gesicht.

Een Lavament ten Hoofde dienende, in Extraordinaire Hoofd-pijne.

A.L.V. Neemt *Lavendel Eeck*, en *Roos-Eeck*, elck een half Pont, Sap van *Kervel* ende van *Verbena*, elck drie Oncen, *Salpeter* een Once, witte *Wieroock* een half Once, 'tsamen ghesoden, ghelijck een sode-Vis, ende met natte-doecken warm om't Hoofd gheslaghen.

Een Salfken ten selven.

Neemt reyne *Opium* vj. graen, *Naghel-Oly* een half Scrupel, Oly van *Neuten* een Scrupel, Geyten Boter Q. S. hier mede de slaepen des Hoofs, ende de Necken ghesmeert, lenighet de pijnende ende doet wel slapen.

Soo ymant Doof gheworden ware, in dese Sieckte.

Neemt *Spiritus Vini* een Once, doet daer in thien droppelen *Anijs-Oly*, roert het wel onder een, doet hier by *Spiritus Vrina* drie dragma. Oly van *Comijn* thien droppelen, doet hier van inde Ooren, 6 of 8 droppelen, ende gaet daer op legghen slapen, met de Doove Oore opwaerts, om dies te beter neer te dringen, met die stuck heb ick menigh

doof mensch geholpen in korte tijt, sonder meer.

Voor loopende oogen, een Salfken.

Neemt gestooten *Lange-Peper*, drooge *Salvie* ende *Witte-Wyroock* elck even veel, dit in een weeck gesoden *Ey*, tot een zalfken gemengt, ende Plaister-wijs op't ooge geleyt.

Andersins.

Neemt *Roos-Water* een pint, doet daer in *Salis Saturnum* vyer scrupel, laet het smelten, doet twee a drie droppelen in de Oogen, ende legt een doeck in dit waterken nat ghemaect: warm daer op.

Dat VIII Capittel. Vanden doodelijcken Slaep inde Peste.

Autheur

DEse sullen het slaepen verhinderdt werden met het Sap van *Wynruydt* in *Asijn* gemengt, voor de Neuse ghehouden, *Asijn* van *Violen*, van *Meyeraen*, van *Ruyte* ende van *Vlaer-Bloemen* onder een ghemenght, geven goede hulpe na dat elck bekomen kan.

Noch een beter.

Neemt *Angelica*, *Ostrutium*, *Zeduar*, *Tormentil*, en *Diptami* een hant-vol. *Roode-Roosen* twee hant vol. *Meyeraen* en *Lavendel* elck drie dragma. Alles in twee menghelen *Asijn* op ghesoden, hier salmen hemp in nat-maecken, ende warm op't hoofd leggen, altoos herdoende tot dat den slaep gheneest ende overgaet, men mach den Patient oock wel handen en voeten daer mede wasschen ende bestrijcken.

Een ander Stuck tot dit Accident.

Neemt *Wyroock* en *Baeckelaer*, elck een loot. *Driakel* twee loot. *Solffer* onder half loot. *Brandewijn* een

Lepel vol 'tsamen in een menghelen *Asijn* ghesoden, ende warm om 't hoofd geslagen is oock een seer goet stuck.

Het alder beste datmen vinden mach uyt Paracelsus van my selfs geprobeert.

Neemt *Betonica*, *Salvie*, *Edel Meyeraen*, *wilde Roose bladeren*, *vier-Bloemen*, van elck een hant-vol, dit 'tsamen in half *Wijn* ende half *Roosen-Eeck* ghesoden, ontrent een vyerendeel van een ure, dan salmen de Cruyden uytdrukken ende de Krancken om't hoofd slaen, ende alst kout wort weder warm om legghen, soo lange tot dar het geneest. Want aldus verandert den doodelijcken slaep ende wort natuerlijck, sonder eenighe schade.

A.L.V. t'Is aenmerckens waerdigh dat vast *Aromatique Simplitien* desen ongeregelden slaep tegen sijnde: gebruyckt werden, oversulcx soo is de *Spiritus Aromatici* in dit Accident een seer goet hoofd-stuck, diemen met *Roosen-Eeck* vermengen ende alle wegen de *Pols-Aderen* daer mede strijcken en besmeeren moet, ende houdense veel voor den Neuse. Den *Spiritus* moetmen twee deel tegen een deel *Asijn* nemen.

De wijle in dit selve Capittel den Autheur tegens de wormen procedeert, dochte my goet een besonder Capittel daer van te maecken, maer om den Autheur zijn order te behouden, heb ick in dit volgende negenste Capittel twee processsen ghesteld beyde voor Wormen ende Sweeten.

Dat IX. Capittel. Tegens de Wormen in 't lijf, en teghen t'Onnatuerlijcke Sweeten.

Autheur.

Het gheschiedt dickmalen dat gheinfecteerde lieden oock wel beladen sijn met Wor-

men, oock wel soo datse tot den Mont en Neuse uyt -loopen, ende den verstorven oock wel tot de Ooren uyt cruypen, ende om sulcx voor te comen hebbe ick selve voor een Experiment ghebruyckt, het *Perferata* oft de *Hipericon*, met *Root-Koral*, daer toe dese volghende recepten seer wel dienen.

Neemt *Hipericon-Bloemen*, ('t welck beter is als 't Cruyt) een dragma, *Roode-Koral* een half dragma. *Angelica* onderhalf dragma. *Kreeft-Oogen* een scrupel. *Mirrhae* twee scrupel, alles wel subtyl gepulveriseert, van dit pulver in *Peterceli-Water* in gegeven, de oude lieden een dragma, den jongen naer advenant, *Probatissimum*.

Een ander 't welck oock purgeert.

Neemt *Reubarber*, een scrupel, *Euforbi* twee scrupel. *Gebrant Herts-Hoorn*, vyer scrupel. *Witten-diptam*, vyer scrupel, alles kleyn ghepulveriseert, den ouden een dragma in ghegheven, doodet de Wormen, en Purgeert met een, maer indien de vochtighe Lichamen sal stoppen, soo salmen slechts nemen een half dragma ende dit verdrijft de Wormen, opent ende Purgeert het lijf, ende stopt het vochtighe Lichaem; de kinderen salmen altijd berechten na datse oudt en sterck zijn.

Aengaende het onnatuerlijck sweeten.

Men sal den Patient niet meer als vijf uren achter een laten Sweten, somtijts oock maer dry a vyer uren na dat den krancken swack of sterck is, ende het Sweet salmen met warme Doecken wel neerstigh af drooghen, ende men sal den Patient oock wel bewaren voor wint en

coude, en gheenderley drincken gheven al eer den Sweedt over is. Men sal *Genever-Beyen* in *Wijn-Eeck* legghen, ende daer van onderwijlen den Patient een of twee van te eeten geven, die verdrijven den giftigen Sweet, ende behouden den Natuerelijcke vochtigheydt by den Mensch.

Ofte men sal den Patient geven *Gebrandt-Herts-Hoorn* in *Munthen-water* dat behout de Natuerlijcke ende verdrijft de Onnatuerlijcke Sweet. Ende dit sal men altijd doen nae den eysch der saken, soo sal alles (met Godts hulpe gheluckigh afloopen) Den Patient sal oock ghesterct worden met *Asijn* van *Lavendel* van *Roosen*, ende van vlier-Bloemen om daer aen te riecken, ende warm om t'hooft te slaen.

Ende aldus genoch geseght hebbende, vande onnatuerlijcke Sweten, sal ick 'tdaer by laten.

A.L.V. Voor de Wormen moet ick noch een Experte Remedie Noteren, die niet licht en is te verbeteren

Neemt *Balsum Sulphuris* de gherectificeerde twee dragma *Olei ex Cornu Cervi*, gedistileert een dragma. *Olei vitrioli* gerectificeert onder-half dragma: Dit te samen gheroert gheeft een schoone Balsem niet alleen in Peste maer oock tot Wormen, ses droppelen in twee lepelvol *Alste-Wijn* inghenomen is Extraordinaer goet, ende soomen desen Balsem noch een mael Rectificeert door *ghebrant Herts-Hoorn*, ick vertrouwe dat niet veel beter inde Nature te vinden is.

Vytwendigh, een treffelijck Worm-Balsem.

Neemt *Mirrhae* een half pont. *Aloe* twaelf oncen. *Masticis* thien oncen. *Sout* een pont, dit t'samen door een Retorte ghedreven komt een dicken Balsem met een witte melck, die scheyde van den anderen, de Oly maeckt met ghebrande *Herts-Hoorn* tot een

dicke deech, ende drijf het noch eens over, hier mede salmen de Navel smeren, ende oock somtijds wat onder de Neus wryven.

Onsen Autheur stelt hier Remedie voor onnatuerlyc sweten, daer hy by verstaet den Fenijnigen en Pestilentiale sweet. Maer voor't over natuerlijck sweten, daer hy by verstaet den Fenijnigen en Pestilentiale sweet. Maer voor't over natuerlijck sweten, 'twelck somtijts oock de gheraecten vande Pest wel mede aen comt, daer voor stelle ick dese volghende Remedie.

Neem *Aq; Solatri* een loot. *Vlaer-Eeck* een lepel vol. *Lapis Brunel* een scrupel, gheeft dit t'seffens in, het koelt d'inwendighen brant, en ende doet de *Pores* sluyten.

Dat X. Capittel. Vande onmacht, Hert-cloppinghe ende Kramp,

Autheur.

DEse voornoemde Accidenten brenghen somtijts sulcken lammer ende noot, datmen in Pest-tijden by na geen ellendiger heeft te verwachten, als de Doot selve: Daerom isset hoochnodigh datmen wel neerstigh toesiet, dewijle datter vele noch seer wel konnen gheholpen werden, alst volcht.

Men sal voor eerst een houten Lepel of spatel by de hant hebben, om te beletten dat den Patient sijn Tanden niet te samen en sluyte, op dat den krancken dese volghende middelen onverhindert gebruycken mogen, men sal hem de handen en voeten met een Dweyl wel vast binden, op dat hy hem niet smijten en werpen geen schade en doe.

Geeft voor al den siecken het water van *Valeriane* so, sal den Sweet den reuck van dit water becomen ende den krancke sal gheholpen werden, ende dit salmen doen tot dat den Patient sijn verstant

weder heeft, ende dan salmen hem dit de volghende Recept ghebruycken, om 't Hert daer mede te verstercken.

Neemt *Roode Coral* een scrupel, ende been uyt het Herte van een *Hert*, oock soo veel, *Spodij* een half *Dragma*, dit gheeft den krancken in *Betoni-water* te drincken, 't is een schoon ende een wel beproeft stuck.

Soomen het voorsz. water van *Valeriaen* niet bekomen en kan, soo ghebruyckt men oock wel het water van *Hirundinaria* ofte *Swalben wortel*, met het water van *Liliconvali* of *Lavendel-Wijn*, maer van alle desen is het *Valeriaen-Water* het beste.

Noch een ander Recept seer goet.

Neemt *Perlen*, *Eenhoorn*, *Root Coral*, en *Gout* van elck een scrupel. Dese Specien salmen met *Roosen Iulep* op een steen tot een subtyl pulver wrijven, daer van op een punt van een Mes, in *Betoni-Water* ingeven.

Wtwendigh.

Neemt *Sout* en *Wijn-Eeck* t'samen geroert, ende bint het met een Wollen lap daer in ghenaeht, op beyde de Polssen en op de Armen. Anders neemt *Campher* en *Roos-water* met wat *Safræn* onder een ghemenght ende bindt het op de Polsen, ende laet den Siecken daer aen riecken.

Noch een ander.

Neemt *Genever-Beyen*, en *Nagelen* elck evenveel, stoot en bevocht het met wat *Roos-Eeck*, dan in popkens ghebonden, houdt het voor den Neus, ende bint het op de Pols-Aderen, ofte neemt *Muscaten*, *Nagelen*, *Caneel* en *Safræn*, elck evenveel, met *Roosen-Eeck* bevocht, ende op de Polsen ghebonden.

Soo yemant hoogher wilt gaen, die moet by

ons comen soecken, het *Aurum potabile*, *Argentum potabile*, het *Magisterium perlarum*, *Corallorum*, *Oleum Croci velmacis* ende dierghelijck 't welck is voor den Rijcken.

Den Armen salmen het *Oleum Vitrioli* gebruycken, ende besluyten alsoo dit Capittel.

Om 't Hert te stercken is seer uytnemende dese Remedie.

A.L.V. Neemt *Spiritus Salis*, die getrocken is door gebrant *Herts-Hoorn*, nae datse eerst uyt den *Terram Sigillatam* is ghetoghen ses droppelen, den besten *Spiritus vini* een lepel vol, *Magisterium Corallorum & perlarum* van elckx een schrupel, *Caneel-Oly* twee droppelen.

Gheeft dit ghelijckelijck in met twee Lepels vol *Bornagi-water*, het sterckt machtigh seer.

Sulckx doet oock het *Elixier* van *Paracelsus*, 15. droppelen in Wijn inghenomen met vyer Asen Slach-goudt daer by ghedaen, is oock seer goet om 't hert te stercken, daer men dan de uytwendighe middelen wel benefens ghebruycken mach, soo als den Autheur leert.

Den Autheur die stelt in den Tijt van dit Capittel oock vande Kramp: Maer de wijle daer van ghehandelt is in 't seste Capittel, ende hy alhier gheen Remedie en gheeft teghen de Kramp, sullen wy ons verghenoeght moeten houden met het gene aldaer voor de Kramp is gheordineert.

Dat Xi. Capittel. Handelt van Braken ende overgeven, inde Peste.

Autheur.

Indien yemant (sijnde besmet) quamen tot braken en overgeven, 't welck geen kleyn gebreck en is, die salmen aldus helpen. Dewijle den krancken alsdan gheen inwendighe middelen en

kan gebruycken, ten sy door uytwendige Remedie dit ghebreck eerst is verwonnen, ende daerom salmen dese medicamenten eerst gebruycken.

Neemt *Rode Munte*, en *Genever* een hant vol, *Hoppe* twee handt-vol, dit wel t'samen ghestooten ende met twee mael soo veel *Wijn* als de Specien wegen ghemenght. Ende in een Panne opghesoden al roerende, Plasterwijse op de Maghe ghelecht, al gheduyrigh verwarmende (alst kout is) weder warm op-ghelecht tot dat het braken overgaet.

Een ander by my dickwils beproeft.

Neemt ghedistileerde *Oly* van *Muntae*, soo d'Alchimisten die bereyden, gheeft den Patient daer van dry, vyer, of vijf droppelen, het Accident en is soo groot niet of het is terstont genesen. Want ick hebbe dit stuck niet alleen geprobeert in tijden van Peste, maer ick hebbe oock eenen die in dry Iaeren weynighe spijs heeft connen in houden, daer mede genesen, dewelcke soo haest als hy dry droppelen van dese *Oly* inghenomen hadde, terstont geholpen was en verteerde zijn spijs gelijk als andere Menschen, daer hy te voren noulijckx spijs ghenoten hadde, of hy moeste terstont alsoo over geven, dat hy het vyerde paert niet inde Maghe en behielt, van zijn inghenomen spijs, veel andere meer, die dese plaghen niet seer langhe en hebben gehad, zijn door dit middel geholpen met een mael ingeven, 't welck my noyt en heeft gheweyghert.

Andersins.

Het *Oleum Vitrioli*, in *Aq; Mentae* gebruyckt is oock wel seer goet, maer om dat wy het voornoemde stuck alsoo seker bevonden hebben, soo en isset gantsch niet van noode veel stucken op te halen.

A.L.V. De-wijle dese luyden die soo ghedurigh braken, geen inwendighe middelen en kunnen inhouden, dunckt my seer geraden, met uyt-wendige Remedien aen te houden, tot datmen den dranck in 't lijf kan in houden, ende om dat de voorschreven middelen wat moeyelijck vallen om te ghebruycken, dunckt my seer gheraden, dit zalfken alhier te stellen, te weten.

Neemt *Barnsteen-Oly* en *Oly van Comijn* elck vijf droppelen, *Muscaten Oly*, vyer droppelen, alles gedistileert, neemt dan *Oly van Alst* ende van *Muntae perinfusi* van elckx twee dragma, dit t'samen onder een gheroert ende de Maghe met den Navel daer mede gesalft.

Andersins, soo neemt *Calmus* een loot, *Caneel* een dragma; koockt het in kleyn Bier, maeckt het zuyr met *Spiritus Nitri*, en soet met Suycker, hier van drinckt voor den dorst.

Dat Xii. Capittel. Vande Bruyne inde Peste, een quaet Accident.

Authour

Indien de *Bruyne* (die gemeynlijck inden mondt ende op de Tonge) sich vertoonde, wierde gemerckt, soo salmen dat Remedieren als volcht.

Neemt ses of acht levende *Kreeften* ende dry of vyer handen vol *Huys-loock*, stoot dit t'samen in een Vijsel door malkanderen, ende druckt het sap daer uyt, daer salmen de Tonghe mede wasschen en wrijven soomen t'best kan.

Een ander.

Neemt de kleyne witte Pruymen diemen *Syparden* heet, Distileert een Water daer van, ende gheeft den Patient daer van te drincken telcken

twee Lepels vol, vijf of ses malen, of oock wel meer daeghs.

Noch een ander wel versocht stuck.

Neemt *Huys-Loock* een Pont, stoot het tot een Moes met een loot *Sal nitri*, laet het in een vochte Kelder solveren, ende Distileert daer een water van, hier me de Tonghe dickwils ghewasschen, doch altijd warm ghemaect. Ick gheloove datter niet veel beter ghevonden kan werden als dit stuck. Maer inwendigh salmen dit volgende stuck gebruycken, 't is een schoon Experiment.

Neemt goeden ghereynighden *Salpeter*, ende soo veel Water dat het smilten kan, maect het warm ende Filtreert het, koockt een vyerdepaert wech, lecht kleyne stocxkens daer in, set het inde Kelder, soo sullen aen de stocxkens Christallen schieten, die neemt ende droochtse op een Briefken inde Sonne, van desen *Salpeter* salmen een out mensch in *Brunel-water* in geven onderhalve dragma, de jonghe naer advenant.

Een Gorgel-water tot de Bruyne.

Neemt *Brunel-water*, en water van *Suiring*, en van *Kooren-Roosen* van elck twee mutsjes, *Sap* van *Moer-Beyen*, twee oncen, hier mede salmen den mont dickwils wasschen en spoelen.

Een ander.

Neemt oprechte gherectificeerde *Oleum Vitrioli* dogh niet vande Swarte, want die is hier te sterck, doopt een Veerken inde *Oly*, en bestrijckt de Tonge daer mede, daer den mont of tonghe besmet is, het valt af op staende voet, daer nae salmen den mont spoelen met water van *Brunel* ofte van *Huys-loock*.

Een lavament uyt-wendigh om de keel te slaen, in tijden vande Pest.

Neemt *Mirrhae*, *Wiroock* elck vyer loot, *Asijn* twee

lepels vol, *Campher* en *Safraen* elck dry dragma. Laet het wel sieden, tot dat de Gommen gesmolten sijn, ende dan alsoo warm met natte doecken om de Kele geleyt, ofte op andere vyerige steden, 't sy Roos of andersins, 't welck in tijden van Pest sich dickwils openbaert.

Een ander.

Neemt een kan *Aquae Spermâ Ranarum* en doet daer in *Mirrhae*, *Wiroock*, en *Campher*, elck dry loot, laet het over 't vyer soetkens koocken. Dit water om de keel geslagen, en is sijn leschingh niet te beschrijven. Indien de kracht en deucht van dit water bekent waren by de meesters soo alst by my beproeft is, ick meyne daer en souden soo veel Armen en Beenen, niet afghesneden werden, als nu (Godt betert) wel gheschiet.

Merckt ghy *Barbiers* in *S. Anthonis vyer*, ofte in *Ignem Persicum* is geen beter.

A.L.V. Voor de *Bruyne* ende voor de *Sprou* en vintmen gheen beter als dit volghende Waterken.

Neemt Water van *Brunel*, een pint. *Sirup Violarum*, twee loot. *Caneel-water*, twee lepels vol. *Sal Saturnum* een dragma. Hier mede salmen gorgelen daeghs ettelijcke reysen, telckens eenen lepel vol, ende swelgen het door, de *Sprou* of de *Bruyne* valt terstont.

Anders, wanneer men het *Sal Brunel* bereyt ende af brant, soo kanmen een Sublimaet becomen, die noch niet veel bekent is, wiens deught en kracht in dit ghebreck niet genoeg te roemen is. Het koelt machtigh seer, drijft steen en sant.

Neemt van desen *Sublimaet* een dragma, en solveert het in *Huys-Loock Sap* dat wel suyver en klaer geset is, een Mutsje doet een half lepel vol

Roos-Eeck daer by met een weynigh *Violen-Siroop*. Daer mede gorgelt en spoelt den mont, dickmalen daeghs, het valt af, koelt wel, ende gheneest, drinckt door, soo lescht het den inwendighen brant.

Ofte andersints. Distileert een *Spiritus* van *Salpeter* en van *Terrae Sigillatae* daer van neemt een scrupel, doet het in *Aq; Buglossae* twee Mutsjes *Diamorum* een loot, hier mede gorgelt ende drinckt daer van voor den dorst, ofte wasschet den mont daer mede dickwils daeghs.

De *Oly* van *Vitriol* daer van den Autheur ghedenckt, daer van segh ick: dat het ghebruyck my niet aen staet, om dat het ghevaerlijck is de *Oly* soo alleen te gebruycken, wegens de al te grooten kracht, maer, soo ghy op de wijze wilt procederen, kan veel bequamen geschieden, met dese onse *Spiritus Nitri*, diemen nochtans soo alleen sonder *Additie* niet en behoort te ghebruycken.

Dat XIII. Capittel. Vanden on-natuerlijcken dorst in dese Sieckte.

Autheur

MEen sal de Krancken *Ostrutinni* in Wijn geweyckt te drincken gheven, hy gheneest terstont *Probatissimum*.

Anders neem *Aq; Acetosae, Endivi, Petrocelini* en *Brunellae*, daer heb ick oock wel Water van *Witte Pruymen* by ghedaen, ende van *Nachtschade*, ofte van *Sperma Ranarum*, elck een weynigh, onder een ghemenght, ofte oock wel een van dese voorschreven Wateren alleen, met wat *Oly* van *Vitriol* daer in ghedaen. Ofte heb oock wel wat

Salpeter daer in ghedaen, ende sulcx alles seer goet bevonden.

Ick hebse ghesien die in dese sieckte aten een goet deel *Karssen*, *Appelen* en dierghelijck, die nochtans wel groote gaten in't lijf hadden, ende ghenasen niet te min alsoo wel als andere, die haer sulcx met groote pijn onthielden, en daerom en wil ick in desen deele niemant een wet voorstellen, noch gheen regel voorschrijven hoe men hier in sal handelen, als men maer de Medicamenten recht ghebruyckt, ende 't vergift van 't herte drijft, soo laet ick voorts in billickheyt een yder sijnen lust, een ander mach doen dat hem best aen-staet.

Ick hebse wel sien ligghen roepen en klaghen om Water te drincken, 't welck haer niemant gheven wilde, om datter haer vande Doctoren verboden was, maer als ick daer by quam, soo en heb ick haer niet gheweygert, haren lust te geven, maer ick hebse ghedient, ende haeren dranck met *Salpeter* ghemenght, ende te drincken gegheven, waer voor sy my hertelijck bedanckten, en zijn gheen vyer-en-twintigh uren in 't bedde blijven legghen, maer zijn uyt haer sieckten op-ghestaen, daer andere soo leggende, versmacht ende haestigh ghestorven zijn.

Als ick *Fonteyn-Water* bekomen kan, soo en laet ick den siecken gheenen dorst lijden, maer doe veel eer een weynigh *Salpeter* in haer dranck, ghelijck inde *Bruyne* gheleert is, ende als ick het bekomen kan doen ick het Sap van *Lamoenen* of *Oranje Appelen* in haer dranck, ende laetse dan drincken in des Heeren name.

Hier mede wil ick besluyten vanden onnatuerlijcken dorst, ende voorts andere Meesters laten behouden hare wijze en maniere van doen, al-

toos dit voorseyde behaeght my best, ende gheen ander, ten ware my yemant naerder ende beter conde onderrichten.

A.L.V. Aengaende den onnatuerlijcken dorst, daer toe is seer delicaet, den *Gesublimeerden Salpeter* diemen in 't maken vanden *Lapis Brunel* bekomt; want het is een machtighen Koel-dranck, aldus ghebruyckt.

Neemt *Aq; Violorum* een pintje, *Sirup de Acetosae* dry loot. *Salis Sublimati* twee dragma, ofte een half loot 't samen onder een gheroert, daer van dry lepels vol t'seffens ghenoten, koelt machtigh seer.

Ofte neemt *Boragi en Buglossen-water* elck twee mutsjes, doet daer in *Sirup Violarum* dry loot. *Spiritus Salis Nitri* twaelf of vijfthien druppelen. *Caneel-water* eenen lepel vol, dits een aenghenaem Koel-drancksken om voor den dorst te drincken, ende hebbe het met grooten nut, machtigh veel ghebruyckt in verscheyden siekten en brandende Koortsen.

Indien men een dragma *Elixier Paracelsi* daer by doet, is het een veel voorvallenden noot, een treffelijck Drancksken vast alle siekten.

Dat XIV. Capittel. Vande deurloop Diarchea, Lyenteria ende Disinterio in Peste.

Autheur

NV willen wy alhier in des Heeren name uytghetrouwer liefde tot de konst, ende tot nut van veel vrome lieden verhalen, soo wel voor eedele als on-eele, ende voor de Armen soo wel als voor de Rijcken, de middelen om te genesen, de sware Accidenten van de veelderhande soorte van deurloop als boven staet, uyt welcken lichte-

lijck een oorsaecke des doodts ontstaet.

Want het is Natuerlijck te gheloooven, wanneer daer eenige stercke Medicijnen ofte Fenijnen inde Maghe komen, soo heeft elck fenijn sijn besondere werckinghe, al en isser geen overvloet van Excremen in't lijf, soo en laet nochtans de *Colochintida*, *Esula*, *Scamonia Euphorbium* etc. haer Purgheren niet, ende vinden sy gheen overvloet, soo moet de Natuere aenstaen, al souden de Dermen met 'tsamen de Lever ende de Longe ten lijve uytvloeyen.

Daeromme alsodanighen Pestilentale gift inde Maghe ontfanghen sijnde, soo bewijzen sy haere werck gelijk haren Aert, Condicie en Natuere is, het welck een goede Philosophus seer wel sal connen onderscheyden.

Als nu dese sieckte ofte dit Fenijn de Mage also gheturbeert heeft, soo isset met reden dat wy dese ontstelde Maghe soecken te ghenesen, ghelijck hier volgens (soo vele ter saecke sal dienen) gheleert sal werden als volcht.

Neemt *Tormentil* en *Pimpinel Wortels* elck een loot, *Caneel* ses dragma, *Paradys-hout* een dragma, *Folie* onderhalf dragma, *Zeduar* een loot, alles ghepulveriseert en met Suycker gemenght, Dit Pulver (soo den Patient begeert) met geroost Broot inghenomen, sterct de Maghe seer van sulcken Accident.

Een ander

Neemt *ghedroocht Bloet van een Hert*, twee loot. *Roode Corallen* een loot. *Mumia van menschen Bloet* van een Root Mensch die ghesont is 3. loot, hier van een dragma in *Weeghbre-Water* inghenomen, de oude lieden, s'morgens ende s'Avondts aengehouden ende daer op wat ghesweet, gheneest seer haest.

Een schoone Remedie buyten op de Mage te leggen.

Neemt *Boontjes Holwortel* vijf stuckx, *Absintium* ende *Roode Roosen*, met *Roo-Munthae*, elck een hant vol, *Calmus*, *Galigaen* en *Zeduar* van elck ses dragma, met ses dragma *Wiroock*, en vyer dragma *Mastick*, koockt het in goeden *Wijn-Eeck*. Desen *Asijn* legget met een vyer dubbelen doeck soo warm op de Mage ofte Doopt een stuck ghebraden Broot in dese *Eec* ende legt het op de Hert-Colck.

Dit beneemt de Mage alle onlusten, en sieckte, het stercktse gheweldigh. Item, men mach alhier de middelen die in 't elfde Capittel tegens het braken gheordineert sy, oock in desen ghevalle wel ghebruycken, ende dese middelen hier ghestelt, kanmen oock aldaer seer wel ordineren en ghebruycken, oock soo en salmen niet laten in desen toe-val, alle het ordinaer drincken dat den Patient ghebruyckt met *Gloeyent Stael* af te lesschen.

Insgelijckx een ghedroochde *Vorsche* ghepulveriseert, ende een dragma van dit pulver in *Munten-water* in ghegheven, is een seer Expert stuck in desen deele.

De *Tinctura Corillorum*, *Crocus Martis* ende dierghelijck, werden by ons ghevonden als besondere *Experimenten* in deser sieckten, het ghebruyck eens ygelijckx wort daer by berecht.

Noch dient al hier in dit Capittel aengemerckt een berecht om de *Haemeroysische vloet* te ghenesen, die uyt het Fondament van *Ambeyen* en *Spenen* haeren oorspronck heeft, die sich in dese sieckte alsoo openbaren datse moeten geholpen werden, of den krancken souden moeten sterven.

Dat eerste Recept is alsoo.

Neemt *Nieu Geel-Was* ende *Eynden Smout*, maeckt

daer een Salve van, ende smeert daer mede in het Fondament, soo diep als 't doenlijck is, dit versacht de pijnje geweldigh seer.

Een ander. Neemt *Scarabeos* ofte de *Kever-wormen* die inden Peerden mest groeyen, koocktse in *Lijn-Oly*, slaetse door eenen doeck, en salft daer mede, het versacht gheweldigh. Maer indiense soo diep staen datmense niet en kan bereycken met de voorgedachte middelen, soo salmen dit volgende Recept ghebruycken, dat van buyten ende oock inwendigh seer wel helpt.

Neemt *Serpentina* een once, den besten *Honingh* dry loot, maeckt een *Electuarium* daer van, ende laet den Patient alle morgen daer van eten een loot, dit gheneest seer wel van binnen ende van buyten, Ende hier mede besluyte ick dit Capittel.

A.L.V. Ick en kan niet laten alhier te ghedencken een Expert *Misterium* seer dienstelijck in allerley doorloop en Pestilentielle gift der Magen.

Neemt *Aq; Tormentillae* twee mutsjes, ofte een half Pintjen, doet daer in een dragma *Spiritus Terrae Sigillatae* en twee scrupel *Spiritus ex Vitriolo Martis*, neemt dan *Caneel* twee dragma, gedrooghde *Roode Roosen* een dragma, *Sap van Quaen* een loot, laet het staen *Extraheren* twee daghen inde warmte, dan Filtreert het, ende alst ghereynight is, doet dan het *Quaen Sap* daer in, ende maeckt het soet met *Sirup de Acatie* een loot, soo hebt ghy een treffelijcke Compositie, wiens kracht en deucht niet en is om verbeteren in desen deele, selfs oock in *Haemorrhoides*, soo daer eenigh snijdinge by is, soo doet een ghedrooghde en ghepulveriseerde *Vorschen Lever* daer by, ende ghebruyckt telckens hier van eenen lepel vol, 't is een experte Remedie.

Een ander diergelijck.

Neemt *Conservae Rosarum*, *Sirup d'Acatie* elck een

Once, *Croci ex Vitriolo Martis*, twee dragma, ende de *Tincturae Martis* een dragma, hier van gheeft een loot t'seffens, in ghestaelde *Roode Wijn* twee lepel vol, doch alles na gheleghenthey van Persoon en zieckte.

Voor de Haemorrhoides inwendigh, dient dit volgende.

Neemt *Balsem Sulphuris* een dragma, *Sal Saturni* een dragma, *Tincturae Martis* een scrupel, gedestileerde *Aq; Theriacalis* een once, *Quae-sap*, ende *Sap* van *Roode-Roosen* elck een loot, t'samen wel onder een ghemenght ende met Suycker soet ghemaect, ende hier van gheeft telckens twee dragma, oft een half loot te drincken in *Roode-wijn*.

Anders, neemt de soete *Martis Oly*, ende de *Roode soete Oly van loot*, elck een dragma, gheeft daer van telckens 6. droppelen in, met een lepel vol *Aq; Theriacalis*, dits een treflijck stuck voor beyde *Ambeyen*, en voor de *Pest*.

Wtwendigh, ghebruyckt dit Salfken.

Neemt *Olei Olivarum*, *Cerae novae* elck een half pont, drooghe *Cerusae* een vyer-en-deel, die t'samen gekoockt tot een harde swarte welrickende Salf. Ghebruyckt dit uyt-wendigh Plaister-wijse, het sacht en vercoelt seer.

Dat XV. Capittel. Vande Water-sucht ende Geel-sucht inde Peste.

Tot de Water-sucht salmen dit volgende Decoctum bereyden.

Autheur.

NEemt *Alant-Wortel*, en *Blaeu-Lely Wortel* elck een loot oft twee, *Lavas Wortel* een loot, laet dese wortelen een weynigh verwelcken inde

lucht, dan in *Wijn* en *Water* elck een pint op-ghesoden, hier van salmen den Patient laten drincken s'morgens en s'Avonts, het is oock seer goet buyten op de gheswollen leden te legghen.

Ofte neemt *Duyven mest*, *Hinnen ende Gansen dreck* met *ouden Leem* en wat *Sout*, gesoden in *wijn-Eeck*, ende *water*, ende warm op-gelecht, het swellen sal sich wel haest neer setten ende vergaen.

De Kinderen die haer voeten gheswollen sijn van 't water, daer toe salmen nemen *Roode Roosen*, *Tapsi*, ende *Attigh* in *Wijn-Eeck* ghekoockt, ende de voeten daer mede ghestooft, ende als sy warm sijn, soo slaet dit water daer om.

Alluyn dry oncen, *Mirrhae*, *Aloe*, en *Roode-Roosen* elck twee loodt, koockt het in *Wijn*, maeckt doecken daer in nat ende lechtse dickwils daerom.

Tegen de Geel-sucht een eerlijck water.

Neemt *Spiritus Vini* een kan, goeden *Veneetsen Theriac* vijf loot. *Roode Mirrhae* twee en een half loot, vanden alderbesten *Safraen* ses dragma. Digereert het in warm Sant vier a vijf uren, ende geeft daer van te drincken in water van *wijnruydt* ofte van *Duyve Kervel*, de pijn sal veranderen.

In dese sieckte salmen den krancken van een ghesoden *Seelt* te eten gheven, dat is voor hem beyde een spijs en Medecijn, wijders soo is in den *Reubarbar*, *Gentiana*, ende inde *Absintium*, oft *Alst*, een groote deucht in desen gevallen.

Tegen Colicam inde peste.

Soo by aldien het *Colica* sich openbaerden inde Peste, soo salmen de Patient *Ael* aliàs *Palinck* te eten gheven, dat is hem een spijs en Medecijn in dese Sieckte, 'twelck geschiet *per Signature*: want de *Ael* is de Dermen seer gelijk geteekent, ende gelijk de Dermen om winde in dese sieckte, alsoo is ooc *Ael*

ghenatureert, te krielen ende te kruypen. Ende alsoo werden de teecken en verstaen in alle dinghen.

Tegen de Water-zucht, inde peste.

Salmen ghebruycken de *gerectificeerde Spiritus Tartarij* di vande *Cremor* is ghedistileert, ende van het gesuyverde *Sout* twee a dry mael is afghetrocken, tot dat den stanck daer meestendeel af getogen is, daer van geeft een *Scrupel*, tot twee toe, nae dat den Patient oudt en sterck is, in *Carduo-benedicten Water*, ofte in *Aqua Theriacali*.

Ofte neemt de *Subtile Flores Sulphuris* die ettelijcke reysen door den *Vitriols* dooden-kop ghesublimeert is, ende de laetste mael door den *gebranden Herts-Hoorns pulver* is op-ghedreven, daer van twee oncen, dese *Flores* salmen met het *Elixier van Paracelsus* bevochtighe tot een Deegh, ende alsoo doen opdroogen, daer van gheeft een dragma telckens. Soomen in dese compositie doet half soo veel ghedroocht en gepulveriseert zaedt, van de rijpe *Vlaer-beyen*, schoon gewasschen ende gedroocht, soo en isset niet dan te edelder ende te beter, in dit ghebreck.

Ende als men by tijds eer de sieckte d'overhant genomen heeft, ghebruyckt den *gherectificeerden Balsem Sulphuris*, die door *ghebrant Herts Hoorn* is *gerectificeert*, soo isset in dit ghebreck een ghenochsame Remedie, niet alleen in Water-zucht, maer oock in Geel-sucht, daer dan dese Remedien alle dry uytnemende goet toe sijn.

Maer voor de Geel-sucht apart, bereyt u dit Waterken: Neemt goeden *Brande-wijns voorloop*, twee Pinten, doet daer in *Theriac* dry loot, *Reubarber* twee oncen, laet het staen uyt-treken in gedurighe warmte, neemt dan desen *wijn-geest* en *Filtreertse* vande kruyden ende doet hier in *Sal Ab-*

sinthij een dragma, ende *Spiritus Tartarij* twee dragma, *Elixier van Paracelsus* een once, *Suycker* acht loot: Van dese compositie geeft telckens een Lepel vol, het is machtigh goet voor de Geeluwe, ende verteert de selve, beneffens de Peste daer by. Wtwendigh salmen een levendighe *Zeelt* op de Hert-Kolck legghen, ende sulckx dry a vier malen weder halen, het treckt de Geel-sucht (oogen sienlijck) uyt het Lichaem.

Voor het Colica is geen beter, als volcht.

Neemt *Annijs Oly* ende *Genever-Oly* elck een loot, *Lapis Brunel* een once, *Laudanum* een dragma, alles wel kleyn onder een ghemenght, ende te digeren ghestelt op sacht vyer, doet daer by *Sirup de Papaveris* en *Diacodium* elck een loot, soo hebt gy een machtigh Pijn-stillende middel, dit gheeft een half scrupel in *Theriac-water* eenen lepel vol, (siet oft ghy oock beter hebt) doch allesins na dat den Patient ghedisponceert ende jonck of out is.

Dat XVI. Capittel. Vanden Aerdt, Natuere en Eygenschap der Barnende-Netelen, vierderley soorten.

Authour

IN dit Capittel wil ick met Godes hulpe verclaren de deucht vande vierderley soorten vande *Barnde-Netelen*, dewijle sy uyt haer teeckenen haere kracht bewijzen, ende met haere branden hare deucht betoonen diese hebben, tegen de schadelijcke Peste, ende welcke van dien men ghebruycken kan, soo inwendigh als uytwendigh. Haer bereydinghe is aldus:

Met het ontfangen vande Maen voor der *Sonnen* op-gangh salmense plucken en op-nemen, men sal-

se kleyn snijden ende met wat *Suer-deech* en *Heet water* in een Ton setten, dicht sluyten en wel bewaren tot soo langhe dat het water wat suer-achtigh van smaecke wert, dan in eenen Distileer-Ketel gedaen, ende met sacht vyer *De Spiritus* daer af trecken, sonder eenigh water, of anders soo ware het verdorven.

Als de *Netelen* alle vier (ende nochtans elck besonder) aldus bereyt zijn, soo hebt ghy vierderley wateren, omme voor-eerst de kinderen daer mede te ghenesen: De twee soorten zijn goet voor de Soonen, de andere twee sijn voor de Dochteren. Die Geel en Root bloeyen, sijn voor de Sonen, als de Peste uit-gheslaghen is, maer de groote *Netelen* sonder Bloemen, dienen als de Peste niet uytgheslaghen is. Desgelijckx, dienen voor de Dochteren de Wit-Bloeyende *Netelen*, als de Peste uyt-geslagen is, maer de kleyne herte *Netelen* dienen als de Peste niet uyt-gheslaghen is, ende dit alles is voor de kinderen.

Voor den ghenen die twintigh of wat meer jaren out zijn, voor die salmen de *Netelen* plucken in 't eerste quartier vande Maen. Maer die tot Manlijcke jaren zijn ghecomen, voor die salmen plucken inde Volle Maen. Ende de gantsche oude lieden salmense plucken in't leste quartier der maen.

Ende aldus salmen connen hebben sesthienderley Wateren, met sulcken onderscheyt bereydet als vande kinderen is gheleert, soo inde bereydinghe als in 't gebruyck, belangende het *Dosis*, daer en salmen soo nauwe niet op sien, maer een oude salmen geven ontrent eenen Roomer vol, ende de jonghen naer advenant, altoos warm daer op toe-gedeckt ende wel ghesweet, soo salmen met de hulpe Godts door dit middel, meer lieden ghenesen en helpen, als men door alle andere Schriften

van *Galenus*, *Avicenna*, en andere meer, oyt heeft connen doen.

Daerom mijn groot-gunstige Heeren, laet uwe wijsheydt dit gheen wonder doen, dat dit proces dus cort wert verhaelt, want de deucht is duysentmael meer als het wel schijnt; want dese kruyden zijn te achten, ghelijck een goet en wel-gheschickt Meester inde oude ghescheurde kleederen, die nochtans gewisser is in zijn const, als die zijn, die met Goude ende in ghestickte Zijde kleederen gaen: Daerom en late sich niemant af-wenden, door de kleyn-achtinge van dese kruyden, maer dancke veel liever den Schepper van dien, voor dien grooten Schat ende dit dierbare geschenck.

Want als dese kruyden alus op dese wijze gepluckt, gestampt, ende tot eenen wijn smaeck geputtrificeert zijn, soo gheven sy sulcken heerlijcke Wateren als t'gheseyt is, ende den Feces die inde ketel blijven, salmen nemen, drooghen ende tot Asschen verbranden, ende met warm Water tot een Looge uyt-trecken, dewelcke ghefiltreert tot een *Sout* weder af-gheroockt sal werden, dit selve *Sout* salmen met zijn eygen water in kleyne quantiteyt in-gheven. Ende aldus is genoegh gheseyt vande *Netelen* tot dienst van een jegelijck, soo arme als rijcke, soo wel voor Edele als on-edele, ende sulckx alles om seer weynigh gelt, ende voor kleyne kosten.

Op sulcke en diergelijcke wijze kanmen uyt den *Alsem* bereyden een heerlijck (van my selven een geprobeerde) Medecijn of *Sout*. Alsoo dat de *Absintium* tot Asschen gebrant, in een Looge bereyt, gefiltreert en tot een klaer wit *Sout* ingedroocht kan werden, welck *Sout* dan is een heerlijck preservatijf, ende oock met een, een Curatijf in dese sieckte,

een dragma met dry Lepels vol *Netel water* ingenomen en wel daer op gesweet. Maer om te preserveren, salmen alle Edtmael smorghens nuchteren een half dragma in nemen, in *Carduobenedicten Water*, ofte in *wijn* of *Bier*, na elcx vermogen: Alsoo besluyte ick dit Capittel, ende trede over tot het volgende.

A.L.V. Nota: Dewijle den Autheur doch soo nauwe gelet wilt hebben op't plucken der *Netelen*, om elck besonder den behoerlijcken ouderdom te Administreren, soo kanmen oock letten op't plucken van dien, in 't toe-maken van 't *Sout*, ende bereyden van elcke soorten der *Netelen* een besonder *Sout*, 't welck korter als van de *Feces* gheschieden kan, hoe-wel ick (mijns oordeels) soude achten, dat in 't bereyden des *Souts* den tijdt van plucken soo nauwe niet behoeft gheobserveert te wesen: Nochtans om sich selven ende den Autheur te voldoen, kanmense op behoerlijcker tijt plucken, soo den Autheur leert.

Dits wel een mogelijkck werck met langen tijt, soo datmen veel en langh werck heeft, eermen alle dese Wateren van alle dese sorteeringen elck besonder kan hebben: Maer alsment wel insiet, soo isset evenwel een seer onkostelijck werck, dat wel met eenighe moeyten, maer heel onkostelijck kan werden vercreghen: Is dierhalven in't minste niet te verachten maer hooch te prijsen.

Dat XVII. Capittel.

Autheur.

*VV*At belanght de Pest-drancken, soo en heb ick tot noch toe gheen weerdigher dranck ghevonden als desen uyt den *Theophrasto*, wiens *Descriptie* aldus luydet:

Neemt oprechten *Spiritus vini* (die gheheel wech brant, en van welcken in 't branden gheen *Phlegma* overblijft) vier Wtterse Pinten, den besten *Theriac* ses oncen. *Mirrhæ Electi* twee oncen. *Pestilentij wortel* (Roshoeve in Hooghduyts genaemt) dry oncen. *Sperma caeti*, *Terræ Sigillatae* elck een loot. *Hirundinaria* twee loot. De Wortelen van *Diptam*, *Pimpinellæ* en *Valerian*, van elck ses dragma. *Campher* een dragma. Dese stucken alle groflijck ghestooten, doet in een Glas inden *Voorloop van wijn*, wel ghesloten acht dagen inde Sonne gheset, en daer van den krancken eenen lepel vol in ghegheven, nae eysch der saecken, ende in ses uren daer op niet eten of drincken.

Addition.

Neemt reynen *Wijn-steen*, ende Distileertse tweemaal door den Helm, ende neemt dan vanden voorschreven dranck twee deel, doet daer by een deel van dit *Wijn-steen-water*, roert het onder een ende drinckt daer van als boven staet: beter stuck en cont ghy niet wel becomen teghen de Peste.

Ende soo het gheviele dat den Patient met de eerste reys niet en Sweeten, ende de sieckte niet wech en gaet, soo salmen om de vier uren daer na weder in-geven, soo sal de pijn minderen ende het bloet sal sich suyveren. Met desen dranck machmen het *Sout* van *Alst* oock wel ghebruycken, het gheneest meer lieden als wel te gelooven staet.

Noch een ander, by my inghelijcx beproeft.

Neemt schoon *warm water* en smilt soo veel *Salpeter* daer in als ghy kont, giet het door een grau Papier, laet het in eenen nieuwen Pot wech roocken op een vierde paert, set het inden Kelder, leght reyne stocxkens daer in, soo schiet den *Salpeter* sijn *Christallen* aende stocxkens, dese inde

Sonne op een Papier ghedroocht, ende den krancken een dragma daer van in *Carduo-Benedicten-water* in gegeven, of in *Netel-water*, ende laet hem daer op sweeten vijf of ses uren. Het is dickwils beproeft, gheeft de jonge lieden na advenant.

Noch een ander.

Neemt het *Bloet* van eenen *Hert* en van een *ghesont mensch* beyde wel gedroocht elck een dragma, gestooten ende in *Roos-Eeck* eenen lepel vol in gegheven, ende daer op wel ghesweet, gheneest seer haest: dit machmen een reys of twee hervatten, altijt twelf uren verscheyden, doch allesins na gelegentheyt vanden persoon.

Noch een ander geprobeert stuck.

Neemt eenen dranck *water van Aerde-Beyen*, ende doet soo veel *Oly van Vitriol* daer in dattet moy Amper smaect, hier van eenen goeden dronck ghedaen, verdrijft het vergift van 't Herte, ende verlicht den Patient. Ende soo yemant van 't vergift in sijn Maghe beswaert waere, dien salmen dit *Vomitijf* gebruycken als t'volght:

Neemt *Briomae*, *Ciclamini* elck dry oncen. *Elebori albi* ses oncen. Dese Wortelen wel schoon gewasschen en gestooten, salmen in een groot Glas doende overgieten met goeden *Brandewijns Voorloop*, twee vingers hooch boven de materij, dit salmen in *Balneo dry* dagen te digeren setten, ende Distileren het dan langsaemigh door den Helm, alst reyn afgetrocken is, dan salmen 't weder daer over gieten, ende weder af trecken, tot dry mael toe, ende dan wel bewaren.

Als ghy dan yemant wilt doen fumeren, soo neemt een veerken ende stroopt de veren af tot op het top-eynde, na 't welck daer aen blijven moet, doopt dit veerken in het *Vomitijf* ende wascht het weder af in een half Roomerken *Malvesie* of ande-

ren *wijn*, ende laet den krancken drincken, hy sal wel haest overgeven van dit weynigxken goets, 't welck hy selfs inden *Wijn* niet sal kunnen proeven. Besluyten alsoo desen Text.

A.L.V. Daer staet wel op te letten dat inde *Additie* vanden eersten dranck, den *wijn-steen* alsoo *Gedistileert* moet werden, dat de *witte suere Spiritus* mede uyt den *Tartarum* getrocken moet werden, dewijle die een besondere eygenschap heeft teghen 't *Fenijn* sal dieshalven den *wijn-steen* veel bequamer door den *Retort* als door den *Helm* connen gedreven werden, ten ware datmen wilde sustineren, dat den *Spiritus per Alembicum* veel subtijler ware als diemen door den *Retorte* drijft, 't welck wel eenighsins zijn reden heeft.

Ick houde het daer voor, hoemen desen *Spiritus* meerder *rectificeert* en van den dooden-cop *aftreckt*, hoe datse edeler en beter is.

Aengaende de *Pest-drancken* die veelderley zijn, daer van verkiese ick voor mijn *Particuliere* dese: als geensins vande minste, maer als eenen dewelcke inde *Practijck* op reden ghegrondet is.

Neemt den *Voorloop* van goeden *Brandewijn* die sonder *Phlegma* is, soo veel als u belieft, doet daer in eenige *pest-wortelen* of kruyden die u best behagen, soo vele als de ghelegentheynt vanden *Voorloop* vereyscht, laet het inde warmte staen *Extraheren*.

Van dese uyt-getrocken kruydighe Wijn-geest

Neemt twee pont, verschen *Herts-Hoorn* kleyn gevijlt neemt acht loot, *Mirrhae* vier loot; stelt dese *Composite* wederom wel ghesloten in een ghestadighe warmte, laet weder *Extraheren* acht daghen lanck, doch alsoo dat u *Glas* moet zijn een *Phiole* ofte *Lang-hals*, op welcken boven gedeckt sy een kleyn *Helmken*, ende dat dan al de op-ge-

clommen *Geest* (die op-gevlogen ende in een ontfangher is behouden) altoos weder op de Materij gegoten werde. Filtreert dan uwen *Wijn* vande Compositie, doet inden *Wijn* soo daer twee pont is, *Oly van Herts-Hoorn* twee dragma, *Campher* twee dragma, roert en menght het wel onder een, ende als 't gesmolten is soo doet voorts daer in *Spiritus Tartarij rectificati* een loot: ende dry loot vanden besten *Lapis Brunel*, van dese Compositie gheeft telckens een lepel vol, min of meer: nae dat den Patient is, ende dect hem daer op neder om te sweten. Desen dranck die is eenen rechten verwinner aller Corruptien, Wormen, Geelsucht, Water-sucht, ende allerley *pestilentielle* ghecomponeerde sieckten. Ende als men dese Compositien heeft, ende ghebruyckt, soo vertrouwe ick, datmen (schoon de Maghe waere vol Fenijn) gheen Koor-dranck en sal behoeven, om datse het vergift soo machtig verwint en wederstaet. *Andersins* soo is desen onsen Autheur sijn Koor-dranck, een seer heerlijk stuck ende hoogh te prijsen.

Dat XVIII. Capittel. Vande Pulveren om de Pest te cureren.

Autheur

Hier sal ick op't aller getrouste verclaren het Gift-Pulver *Moybani* ghenaemt, 't welck by den Cheur-Vorst van Saxon veel Iaren is verborgen ende seer weerdigh ghehouden is gheweest, de bereydinge is als volgt.

Neemt den wortel *Valeriaen*, een loot. *Swaluwen-wortel* twee loot. ende *Heyternetelen-wortelen* oock twee loot. *polipodium* beyderley *Rad. Altheae*, ende *Angelica-wortel*, de wilde en tamme, van elck twee

oncen. De *Basten van Kelder-hals-wortelen*, dry loot. De *Besien van 't Kruydt paris*, ses oncen.

De bereydinghe van dit Pulver, ghenaemt den *Duytschen Gift-jager*, is aldus. De Wortelen sullen wel suyver gemaect ende kleyn gesneden werden, dan in eenen nieuwen verglaesden Pot ghedaen, ende met den alder besten *Asijn* dry vingers breed over-goten, den Pot salmen wel dicht stoppen met Tarwen-meel, en wit van *Ey* om loteren, ende dan op een kleyn vyerken wel sachtelijck op gekoockt, gieten den *Asijn* vande Wortelen af, ende drooght de Wortelen wel soetkens op, datmense tot Pulver kan stooten, dan salmen daer by doen ses-en-twintigh *Besien van't Kruyt paris*, ende bereyden tot een Pulver, daermen t'seffens een dragma van ingeven sal, de kinderen na advenant.

De deucht en kracht van dit pulver.

Is soo een gemeyne en krachtige Medecijn teghen alle *Metalische, Mineralische* en andere Vergiftingen, die den mensch in spijs en dranck soude mogen in gegeven werden. Het helpt van stonden aen den genen die vande Peste aen gegrepen werden, als de selve maer een dragma in witten wijn in-drinckt. Dit Pulver verdrijft het Fenijn, door Stoel-gangh, door braken en door de *urynae*, van onder en van boven, alsoo dat de deucht daer van niet wel en is om schrijven, alleen sal ick eenighe Noteren in welck dit Pulver een Experiment is.

Ten eersten soo isset goet teghen de Geel-sucht, tegen 't Braken en overgheven ontstaende uyt de Mage. Item, tegen de verstopte Milt, en tegen de Steen der Nieren, ende de verstopte Vrouwen stonden. Oock teghen de Vierdendaeghs en alle andere gemeyne Koortsen.

Het voldoet oock alle proeven, teghen allerhande fenijn van *Arsenicum, Operiment*, en *Mercurium*

Sublimat en dierghelijck vergift, alsoo dat sich een yder daer over verwondert.

Dit Pulver is aldereerst van eenen Boer ghevonden, die daer na alderhande fenijn ghegeten heeft, in presentie vanden Saxischen Cheurvorst, die daer voor den Boer begaefde met een Ver-eeringhe, om dat hy 't den Cheur-vorst soude bekend maken, 't welck gheschieden: Wiens Doctoer dit Pulver noemde *Pulvis Moybani*.

Als ick het nu veel Iaren voor mijn experste stuck teghen de Peste ghehouden en ghebruyckt hebben, ende boven alle andere Pulveren treffelijck goet ghevonden hebbe, soo heb ick oock zijn deucht alhier niet willen verbergen, maer ten gemeynen nutte bekend maken, soo vele als my de Ervarentheyt geleert heeft.

Den *Asijn* daer de Wortelen in gesoden zijn geweest, kanmen met *Honigh* in koocken tot een *Siroop*, die dan tot veel dingen goet is. De Spetien van dit voorsz. Pulver werden op het Latijn aldus gheenoemt.

Valerianaë, Vincaë Toxicæ, ofte Hirundinaria.

Vrticaë Minoris, polipodij, Altheaë.

Angelicaë Silvestris, vel Sativaë.

Corticis Rad. Laureolae, Fructus seu Baccae, quae Paris dicitur, Aceti acerrimi.

Doch alsoo wy by andere Meesters overvloedigh vinden, verscheyden Recepten tegen de Peste, soo wil ick 't in 't corte by desen verblijven laten, die cort ende redelijck seker gaen. Ende de rest bevele ick den geleerden.

Andersins.

Den *Wortel Negen-kracht*, een dragma in *Carduo Benedicten-water* in ghenomen, ofte des Winters in *Wijn*, drijft den sweet gheweldigh ende 't Fenijn door den selven, alsoo datmense niet wel by

een anderen wortel mach vergelijken, die 't Fenijn soo aengrijpt, ende door den zweet uyt drijft, ghelijck als dese doet.

A.L.V. Het schijnt my toe dat den Autheur alhier een listighe practijck ghebruyckt, onder den name van den allerbesten *Asijn*, daer hy mijns oordeels, geenen *Wijn-Eeck* by verstaet, om dat hijse daer nae noemt *Acetum acerrimum*, welcken naem den *Wijn-Eeck* niet toe comt, maer veel eer den *Asijn* vande *Antimony*, want de *Laboranten* noemen veeltijds de *Acetum Antimonij crudi*: *Acetum acerrimum*, ick twijfele oock gheensins of desen *Asijn* is den rechten *Acetum Antimonij*, want die alleen sonder eenige *Additio*, is in sich selven een machtigh *Curatijf* in *peste*, de wijlse het bloet gheweldigh suyvert, en drijft door den zweet alderley Fenijn, een yder sy daer op verdacht.

Dat XIX. Capittel.

Autheur.

Hier sal ick op het ghetrouste verclaren de *Preservatijven*, die ick selve menigmael geprobeert en versocht hebbe, over seshien jaren soo inde Duytsche Steden, als oock tot London in Enghelant. Want ick en heb de Krancken noyt verlaten, maer hebse altijd met mijn eygen handen verbonden en ghesesen, al waren sy arm ofte rijck, Edel ofte onedel, ick hebse altijd trouwlijck by-gestaen, tot datse genesen waren: Daerom my oock grootelijckx van nooden was altijd een goet *Preservatijf*, om uyt-wendigh ende in-wendigh te gebruycken, 't welck my (door Godts genade) en vele met my alsoo bewaert heeft, dat ick noch mijn wijf of kinderen, vande *Peste* noyt en zijn gheraect: daerom ick oock van meninge

ben, die selve middelen als een gave Godts, de arme ghemeente mede te deelen.

Ten eersten, soo heb ick my lange gepreserveert met mijne Familie, datse met my alle dagen nuchteren ghegeten hebbe een stucken *Mirrhae*, de kinderen soo groot als een kleyne Note, sy aten 't smorghens met haer eten tot een ontbijten, ofte sy nament smorgens vroech inden mont ende lieten 't versmelten, tot dat het alsoo op-gegeten was, sy wierden 't soo gewoont datse het konden eten gelijk als andere spijsse of eenighe lieflijcke dingen, daer toe sy uyt vreesse van sterven seer beweecht wierden. Ende aldus heb ick door dit slechten middel niet een maer wel hondert Huys-gesinnen gheraden 't selve te gebruycken, tot hare behoudenis, die al mede (door Godts ghenaden) daer door bevrijt waren alsoo wel als wy, want sy begeerden altijdt te weten, wat preservatijf dat ick voor my en mijn Huys-gesin ghebruyckte, om dat ik dagelijcx ende somtijts wel dry malen by mijn Patienten ginck, om te visiteren, ende bleef nochtans (Godt ten voorsten) met mijn Huys-ghesin kloeck ende ghesont. Aldus hebben wy ons inde hant des Heeren begeben, ende sijn met dat selve vertrouwen behouden gebleven.

Ten anderen, soo heb ick oock wel voor mijnen Persoon ghebruyckt het *Sal Absintij*, 't welck aldus wierde bereydet. Ick verbrande de *Alsem* tot een Assche, ende maeckte van die Assche een Looge, dese Looge door Papier ghefiltreert liet ick in eenen verglaesden Pot op kleyn vyer drooch in sieden, ende bewaerden het *Sout* in een Glas. Door dit middel sijn wel hondert menschen met my gesont gebleven.

De rijcke lieden moghen het voorsz. Pulver *Moybani* bereyden laten, 't welck het schoonste pre-

servatijf is datmen vinden magh, gheloove oock niet datter een beter Pulver bereydet kan werden, dat soo vel menschen in tijden van noot gheneest en preserveert als dat selve, smorgens een half dragma met witten *Wijn* in genomen, de kinderen na advenant, het is wel Duysentmael geprobeert.

Oock bewaert seer wel het bloet van een herte gedroocht, alle morgens van dit Pulver so veel in-genomen, als op een blanck legghen mach, meer of min na dat den Persoon jonck of out is.

Het *Sout* van *Vrinae* van een ghesont mensch, is het hoochste Preservatijf teghen alle Apostematien die inde Pest-tijden soude moghen aen-comen.

Der Boeren Electuarium.

Neemt vijf *Vijgen*, en vijf *Noten*, *Sout* soo veel als een *Vijge*, *Wijn-ruyte* soo swaer als twee *Vijgen*, dit soo langhe ghestooten tot datmen 't geen meer en kan onder-kennen: van desen *Electuarium* salmen s'morghens ende s'avonts in-nemen een Haesse-not groot, een kint na proportie.

Om dat veel menschen lust hebben het *Gulden Ey* te gebruycken, soo sal ick de bereydinge alhier stellen, soo als het in Duytslandt tot Preservatijf tegen de Peste ordinarijs ghebruyckt wert.

Neemt een versch *Hinnen Ey*, blaest het witte daer schoon uyt, soo datter niet alst roode in-blijft, doet den dop weer vol *Safraen* ende papt de eynden wel dichte toe, laet dat *Ey* moy hert braden, fijn soetgens tot dat de Schale by na geheel bruyn is. Eenige nemen de schel niet van 't *Ey*, maer ick hebse altijd af-ghenomen, en dan met twee loot *Wit Mostaert-zaedt* wel onder een ghestooten, ende daer na dese volgende stucken kleyn ghestooten en gepulveriseert, daer onder gemenght uytghelesen *Roode Mirrhae* een loot. *Diptam*, *Aron Sulpher*, *Aloe*,

en vanden besten *Driakel* van elck ses dragma, dit t'samen tot een *Massa* gestooten, ende daer van een rolleken ghemaect, en met *Gout* om kleet ende wel bewaert; desen *Electuarium* mach eenen langen tijt dueren, ende wert hoe ouder hoe beter geschat, ende indien de *Compositie* in 't toe-maken te hart wilde vallen salmen een weynigh Renschen Wijn daer by doen.

Dit *Gulden Ey* is by vele in Duytslandt in grooter eeren ghehouden, die daer van alle morghen een Boon groot eten, ende gaen daer op vrymoedigh tot den krancken in, ende staen seer wel daer mede.

De Boeren in Duytslant ghebruycken oock veeltijds de *Pestilents-wortelen* die sy *Roshoef* noemen, om dat de bladeren van dat kruyt de Peerde hoeven gelijk sijn: Dese Wortelen schavense reyn, en snijdense in ronde stucken ghelijck als Haesse-noten, en leggende in goeden starcken *Asijn*, ende eten alsoo dry of vier stucxkens daeghs daer sy haer mede bewaren. Ende alsoo handelen sy oock met de *Angelica*, *Enula Campana*, *Tormentil*, *Diptam*, *Valeriaen*, en *Ligusticum &c.* Ende doen daer mede gelijk vande *Pestilents-wortel* is verhaelt. Ende soo kunnen oock de arme lieden om een kleyn geldt becomen: een goet Preservatijf, ghelijck de Boeren *Electuarium*, ende den Wortel *Negen-kracht*, 't welck mede als gheseyt is, gheweldigh Preserveert in tijden van Peste, ende is een weerdigh stuck.

A.L.V. Dewijle den Autheur redelijck rijck is in 't ghedencken der Preservatijven, sal ick daer oock kort af-scheyden, ende alleene dit eenighe stucxken gedencken.

Neemt Gerectificeerden *Balsum Sulphuris* die met *Oleum Juniperi* ge-extraheert is twee loot. *Oleum*

ex Cornu Cervi twee dragma, Digereert het eenen dagh of twee, op dat het wel onder een vermenge, daer van neemt alle morghen vijf of ses droppelen in suycker ghemenght en op-ghegeten. Dits wel een vande alderbeste Preservatijven die te becomen sijn, want het weret alle Corruptien meer als geloovelijck is.

Dat XX. Capittel. Vande Ordinantie en reghel des levens in spijsen en Dranck en andersins, oock van 't Ader-laten inde Peste.

Authour.

DAer inne en sal gheen veranderinghe ghenomen worden, anders dan de natuere gewent is, allene datmen in alle spijsen magh ordineren: *Aiuyn, Loock, Peper-wortel* en *Mostaert*, etc. Visch en Vleesch mach men oock gebruycken als mense een weynigh suerachtigh maeckt, anders en worter geen veranderinge geraden. Want door *Dietae* en wert gheen doodelijcke sieckte verhindert noch veroorsaect.

Aengaende de ghesonde Lieden haer spijsen en dranck en sal niet anders wesen als te vooren gewoon sijn geweest, doch alles nae ghelegentheit, doch 't is besonder van nooden dat de Arbeydts-Lieden in dese tijden haer wachten (voor schielijcke veranderinge) als sy heet ghewrocht sijn datse haer niet al te haestigh, met groote koude droncken al te seer vercoelen, want dat Causeert groote swarigheit in dese tijden.

Maer wat den siecken aengaet, die Geinfecteert sijn, die en salmen inden eersten aen vanck geen Visch noch Vlees, noch Eyren, ooc geen gebacken

of gebranden kost geven, maer sullen haer genoeg laten met een sopken van Ossen oft Schapen Vleesch, daer wat Witten-broot in ghekruymt is. Altoos een weynig na den *Asijn* smakende die gemaect is met *Gout-Bloem-Roosen*, *Gariosi-Nagelen* ofte *Vlaer*, etc. Of gemeyne *Asijn*, oock machmen den krancken gesoden *Haver* of *Garsten* Papkens, heel dunne gekoockt, oft het dunne daer boven afgegoten, ende wat *Witten-Broot* daer in gekruymt geven, met een stucxken varsche *Boter* daer in gesteken, anders soo en werter geen veranderinghe in't begin van dese sieckte toe-gelaten, dan datmen Spijs en Dranck wel wat verbeteren mach.

Oock soo en is de spijse in't eerste de krancken niet heel nut, maer veel meer schadelijck, want de *Medecijnen* werden daer door verhindert. Ende soo veele aen gaet den Dranck, die moet in't eerste wesen *Gerste-Water*, van *Winter Gerste* in *Stroom-Water* ghesoden, daermen dese volghende Wateren een weynigh onder mengen mach, gelijk als *Carduo-benedicten*. *Water* van *Erenprys*, *Aerd'beyen*, *Endivi*, *Petroselini* ende van *Sueringh*: ick en heb oock niet qualijck bevonden datmen Bier drinckt, kout of warm van gestooten *Muscaten*, die daer in ghestort moet sijn, daerom die geerne Bier drinckt en wil ick sulcx niet af raden.

Ende oock soo mogen dese voorsz. Wateren wel een weynigh zuer ghemaect werden, met *Oleum Vitrioli*, om dies te lieflijcker en aengenamer te sijn in't drincken.

Wat belangt de personen die over de krancken gaen, die moeten haer wachten van *Looc*, *Aiuyn*, *Peper*, of *Peper-Wortel* datse sulcx niet en Eten, op datse met hare stinckende Aessem de krancken in geen meer gevaer en brengen.

Wijders soo wil ick den regel des levens den

Wijsen en Geleerden bevelen, die met bermhertigheyt beweecht sijnde: lust hebben om de ziecken te dienen, want het is dan hier geenen tijt om vluchten, ende den Levijt te volghen, maer veel eer te onderhouden het exempel vanden Samaritaen. Sal dierhalven wijders verhalen van d'uyt-wendige Preservativen diemen aenden hals mach draghen teghen dit ghevaerlijck vyer. Ende om in desen dele elck sijn meninghe te laten, en niemant in 't sijn te berispen, soo sal ick alhier uyt liefde setten maer alleene de *Spetien* waer van de Preserven gemaect werden, als volcht, te weten:

Den levendighe Mercurius, ende de ghesublimeerde *Geelen*, *Witten* en *Rooden Arsenicum*, *Auri pigment* en *Campher*, van dese kan een gheschickt Meester een heerlijcke Steen bereyden met Wit van *Ey*, daer mede men (met de hulpe Godts) een gesont lichaem kan Preserveren meer als geloovelijck is, daerom sal ick van dien maer een stuck openbaren, dat goet is, en daer men sich meer op mach verlaten, als op d'Aptekers wel-riekende popkens, want eerst soo moetmen verstaen, dat de mensch een aensich treckende Magneet heeft, daer mede hy het vergift aensich treckt ghelijck als een Magneet het Yser, ende om sulcx te beletten, wil ick maer alleen dit seggen, op dat een yder Borger sijn eygen Doctor of Meester dien hy best vertrouwt, hier van selfs mach laten ordineren, soo 'them best behaegt. Dit is het stuck: Neemt een kleyne *Note*, en holtse van binnen uyt, doetse weder vol *Quick-Silver* en maect het gaetjen wel dicht met groen Was, becleet het met zijde ende hanght het om den Hals, het is voor kleyn en groot, rijck en arm, Edel of onedel, jonck en oudt, een seer goet Preservatijf, in dese sieckte.

Wat deucht en kracht datter steeckt in het Cruys

datter leyt in 't Herte van eenen *Hert*, en wat kracht datter in den Leeuw, Katte, Mol, en Slanghe steeckt, dat laten wy oordeelen die daer in ervaren sijn, ende willen niet meer uyt de schole klappen.

Hoemen behoort te Ader-laten inde peste, ende wat menschen datmen laten sal.

Ghemerckt datter veel Corruptien ontstaen uyt den overvloed des bloets, ende de quade Digestie des selvigen, soo is daer toe dienende ghevonden de Edele konst des Ader-latens, dewelcke als *Galenus* die gevonden hadde, de lieden de oogen dede verblinden als hy yemandt Laten wilde, op dat het een yeder niet bekent en soude werden, seggende dat hy anders de Roosen voor de Verckens soude stroyen.

Wat profijt van Ader-laten is ghecomen, ende waerom dat het is gedaen.

Omme dan wel en recht te doen Ader-laten, soo behoort een yder Meester te weten, dat het Ader-laten is ghepleecht om vijf redenen, eerst om den overvloed des bloets, en der Humeuren te trecken uyt de Aderen, diemen door *Laxatyven* uyt den Lichaem niet trecken en kan, ten anderen, soo wert door het Aderlaten den Natuere ghesterckt, want als het grove en quade Bloet uyt ghetogen is, soo is den Natuere dies te stercker om het goede Bloet in kracht te behouden.

Wat menschen ende wi men laten sal.

Men sal de menschen Laten, die volle Aderen hebben en *Sanguinischer* conditie sijn, treckende naer het swart, die vol-lijvigh ende hart sijn, die ledigh gaen en sich wel op vullen, want den sulcken wert het bloet seer ghemeerdert. Item die veel sweringhen ofte Apostematien hebben, of andere quade Corruptien en Koortsen, ende die

gewoon zijn dagelijckx groote droncken te doen. Ende die ghene die de Pest inwendigh hebben, die behoortmen (na *Theophrasti Opinio*) dry of vier Aderen te openen.

Hoe en op wat wijze datmen sal Ader-laten.

Om dan wel te Ader-laten in dese sieckte, soo suldy weten: datter dry-derley Leden zijn in des menschen Lichaem, te weten: de Lever, Hersenen, en Herte, d'welcke wanneer sy vande Peste gheraecht werden, terstont den Mensch berooft van 't leven, ende daerom, om alsulcken leden te ontlasten, is by den Geleerden gheordineert het Ader-laten, om de quade Humeuren vande voornoemde partijen af te trecken, ende dat hoe eer hoe beter, sonder Regart te nemen op tijt of Mane, maer sullen tot allen tijden doen Laten, 't sy goet teecken ofte niet, soo wel by nachte als by daege. Men sal oock geensins doen laten aende gesunde zijde des lijfs, maer aen die selve zijde daer de buylen, Apostematien en klieren staen: Want soomen dede laten aende ghesonde zijde, men soude de plaetsen die niet gheinfecteert waren mede besmetten, door dien het quade Bloet uyt de ongesonde partijen inde gesunde soude over trecken, ende alsoo soude vast den geheelen mensch ontsteken en besmet worden, soo als ick by ervarentheyt ghesien hebbe. Daerom moecht ghy oock wel na de Polssen tasten, gelijk voor in 't Boeck geleert is, om te mogen weten, waer sich 't gheswel wilt wenden, omme in 't Ader-laten u daer na te reguleren, ghelijck ghy hooren sult.

Ist dat yemant een buyl of gheswel achter de Ooren krijght, ofte op de Kinne, ofte elders aen 't Hooft, in wat sijde dattet is, aen die selve sijde salmen de Hooft-Ader openen, want van die selve Materie die inde selve Aderen leyt werden

de Herssen en ontsteken. Ten tweden, heeft hy't in't Voor-Hoofd of onder de Kinne, soo salmen hem onder de Tonge doen Laten. Ten derden heeft hy 't onder sijn Armen of Schouderen of daer ontrent, soo salmen de Hert-Ader doen openen, tusschen de kleyne Vinghers op die selve zijde, want uyt het bloet van die Ader, wort het Herte ontsteken. Ten vierden, heeft hy't aen bovenste deel van den Rugghe, ofte op sijn Borst of Herte, of elders op sijn Buyck, soo salmen hem openen de Mediaen-Ader. Ten vijfden, heeft hy de pijn van binnen ende midden in sijn lijf, ende is de pijn meerder in sijn Rechter als Slincker-zijde, so salmen hem de Lever-Ader openen, op de Rechter-zijde, ende is de pijn meerder op de Slincker-zijde, soo salmen hem op de slincker-zijde doen Laten. Ten sesten, soo hy klaecht op de Dyen, Liessen of ontrent de schamelheyt inwendigh, soo isset een teken dat de Lever ontsteken is, ende daerom salmen hem de *Saphenam* openen, op de selve zijde daer de zwarigheyt is, ende men sal gheensins boven 'tAccident doen Laten, om dat de quade Materij niet opwaerts ter Herte en werde ghetoghen, want dan soude den Patient terstont moeten sterven. Ten sevensten, soo daer een gheswel komt beneden of boven, ende ontrent de Knyen en schenen, soo salmen hem doen Laten de *Sciatica* Ader, op de Voet tusschen de middelste ende de kleynste Teene. Ten achsten, indien daer vande Peste geen teecken met allen en woort ghemerckt, soo salmen doen Laten, daer aen die zijde alwaer hy eenighe swaricheyt soude mogen ghevoelen, 'tzy boven of beneden soo geseyt is. Ten negensten, ingevalle aenden Patient geen Pest teecken groot noch kleyn en openbaert maer alleen een dwalinghe inde Maghe, ende als men niet en kan weten aen welcken zijde de pij-

ne meest is, soo salmen sonder vertoeven den *Mediaen* openen inden Rechten-Arm, want daer door sou den Patient terstont genesen, dewijle ick verscheyden door die maniere van doen geholpen hebbe, die den eenen dagh seer sieck geworden waren, ende des anderen daegs (na datse gelaten waren) van geen swarigheyt en wisten, soo datmen soude ghemeent hebben, dat het een Mirakel ware gheweest. Ende isset saeckte datse ontsteken sijn, soo sal het sich terstont, nae't Ader-laten openbaren, en dan moet men hem tersont weder doen Laten op die zijde daer het sich dan gheopenbaert heeft, als boven staet. Geeft hem dan een Medecijn in als vooren gheleert is. Ende soomen de voornaemste Ader niet kan vinden inden Arm, so salmen (indien't heel noodigh is) de *Salvatellam* op de hant soecken.

Ende in-gevalle het Bloet seer swart is, ende den Patient ware noch vol lijvigh ende sterck, soo salmen hem wel doen bloeden tot dat hy flaeu wort ende inden zwijm valt, maer soo hy niet sterck en is soo salmen hem weynigh bloet aftrecken, en geven hem de Medecijn in, als boven staet, ende als hy wat stercker wort, soo salmen hem noch eens doen Laten, kort daer nae. Dit alles is by den Autheur selfs versocht.

A.L.V. Veel lieden ergeren haer seer aen het Ader-laten in tijden van Peste, gelijk als of het lijf gevaren sijn, wanneer men eenen gheinfecteerde een Ader opende, maer als men op onsen Autheur sijn maniere van doen wil letten, in't stuck van Ader-laten, soo achte ick het Laten meer nootsakelijck dan schadelijck, om reden:

Dewijle de Peste is een rechte *Plutonische* en *Mercuriale* damp, voorts comende uyt de aller vluchtighste Corruptien der verganckelijckheden, die al-

toos op het *Mercuriale* deel en wesen inden mensch inprimeert. Nu de wijle het Bloet inden mensch is de wooninghe vanden *Mercurium*, al de welcke somtijds in sich selven is Corumpeel en besmettelijck, soo is het, dat de uyt-wendighe en verghiftighe locht of *Mercurius* principael Penetreert en doordrinckt, tot inde ingewanden der Aderen en Arterien, alwaerse op haers gelijcken werckende, oock een aenghename stoffe vindet om te rusten. Ende besmet alsoo den genen by welcken hy zijn Residentie ghenomen heeft, al het welck in sonderheyt in het bloet gheschiet. Daerom mijns oordeelens oock hoognoedigh is een Ader te openen, op dat met het aftappen des bloets, oock dese *Plutonische* damp een weynigh mach uytghetrocken, ende den Mensch daer van ontlast mach werden. Daerom my het Ader-laten van onsen Autheur seer wel aenstaet, die altoos de naest-gheleghene partije daer de swarigheyt aldermeest gelegen is, beveelt te ontlasten met d'aftappinge des bloets.

Want t'is op reden gefondeert, ende oock wel ghelooflijck, dat wannermen omtrent een geïnfecteerde plaetsen, de naest-gelegene Adere opent, dat dan die partije vry wat ontlast sijnde eenighe vertreckinghe des Gifts sal veroorsaecken, ende wanneer sulckx allesins uyt-getrocken wert ghelijck als door dit Ader-laten gheschiet, moet nootsakelijck volghen, dat sulck Ader-laten niet alleene niet schadelijck, maer op 't hoogste nootsakelijck is.

Een ghevaer isser onder allen by vermenght, wannermen eenen besmetten persoon wilt Ader-laten, 't welck is: dat het Gift met het Bloet vertreckende, lichtelijck eenige diversie des gifts tot schade en ghevaer soude veroorsaken inde ge-

opende Adere, te meer om datmen veeltijds de Aderen opent omtrent de giftighe partije, andersins soo en isser niets waerom datmen niet en behoorden te Laten ende de Adere te openen. Dits in 't korte mijn geringe Ordeel.

Dat XXI. Capittel. Vande genesinghe der Buylen en Gheswellen, oock van hare openinghe en suyveringhe.

Autheur.

ALs de buylen en geswellen (gelijck als voor geleert is) haer fenijn is uyt-ghetogen, elck door haere behoorlijcke Medicamenten, soo salmen voorts goede Plaisters ghebruycken om te doen resolveren en openen.

Neemt dierhalven *Opoponax* vier oncen, smeltse in *Asijn*, en perstse door eenen doeck, dan inde dichte van Honigh op-gekooct, en Plaister wijse op de buyle ghelegh, doetse terstont rijpen ende haestigh door-breken. Oock doet het de harde klieren scheyden en verdrijven, of scheyden en uyt-sweren, elck nae haer gelegtheydt, dit heb ick menighmael met mijn eygen hant besocht ende geprobeert.

Een heerlijk Attractij om 't fenijn uyt te trecken,

Neemt een gedroochden Padde, die van binnen wel ghesuyvert ende dan gedrooght is gheweest, leghtse in warmen *Asijn* en *Roos-water* te weycken, ende alsoo op de Peste gheleyt, sulcks alle ses ueren ververschende, dat treckt de Pest uyt, sonder eenige openinge te maken, ja dat meer is: ghy cont de Peste daer mede trecken waer ghyse begeert te hebben, *ende* het trecktse soo kort uyt dattet te verwonderen is, besonder aen 't Vrouwe

Volck, ende de *Kick-vorschen* salmen de mannen Appliceren. Dits een seer hoogh secreet.

Oyevaerts-Vleesch rou op de Peste ghebonden treckt oock seer krachtigh uyt, daer en is niet veel hoogher secreet te becomen als dese twee stucken. Item, *Noten* van *Muscaten* gestooten ende in *Asijn* gheweyckt treckt alle fenijn uyt, desghelijcks doet oock de *Gal-Noten* alsmense gelijk de *Muscaten* gebruyckt.

Een Treck-Plaister.

Neemt *Wit Mostert-zaet*, *Wijn-ruydt*, *Honig* en *Suer-deech*, stoot het tot een Salve en leght het lau-achtigh op't Accident.

Noch een ander Treck-plaister.

Neemt een *Aiuyn* of twee, ende een weynigh geschraepte *Spaense-Zeep*, laet het met wat *Honigh* op een kool-vyers langsaem op crevelen, tot dat de *Aiuynen* weeck sijn, doet wat *Theriac* daer in, strijckt het op een doeck, ende lecht het laeuw daer over. Dese Plaister mach op de selve wijze ghemaect worden met *Lely-Wortel* in plaetse van *Aiuyn* ende heeft meerder werckinghe.

Een Plaister die wel dapper rijpt.

Neemt *Vyghen* vande beste, schelt de buytenste huyl daer van, en koockse met Stroomwater, soo langhe dat het een Honigh-dick sap wort, van dit slijm met Tarwe-meel een Plaister ghemaect, legt het laeuw-achtigh daer over, ende vernieuwt het menighmael.

Noch een ander.

Neemt *Water-kers*, *Honigh*, *Gersten Meel* met wat *Suer-Deech*, tot een Pap ghemaect en laeu opgeleyt.

Wederom een ander.

Neemt *Witte Lely-Wortel*, en van *Scrophularia* gesoden tot een weeken Moes in half *Water* en half

Eeck, tot dat het nae meest wech ghesoden is, dan kleyn gestampt ende met *Honigh* en *Tarwe-meel* tot een Pap gekoockt, dan wat *Olei Laterini* daer in gedaen, dit doet wonderlijck rijpen.

Noch een dat sachtelijck rijpt.

Neemt *Tarwe-meel*, *Boom-Oly* en *Water* dit tot een Pap gekoockt ende laeu op-geleyt.

Een ander.

Neemt *Consolidae Majoris*, wit *Lely-wortel* en *Scabiosen wortel*, dese dinghen in *Asijn* van *Roosen* gesoden, acht of thien uren in *Balneo*, ende dan kleyn ghestampt ende met een weynigh *Oly de Lateribus* tot een zalf ghemaect.

Als het gheswel rijp is ende van selfs niet door breken en wil, soo salmen de volghende middelen ghebruycken: Neemt *Hasen-vedt* soo groot als een Boon, lecht het met wat zout op 'tgheswel, daer 'tghesien is: om door te breken, soo breeckt het met der haesten door.

Een ander.

Neemt een *Doyr* van een versch *Ey*, en *Maeghden Honigh* even veel, dit t'samen met *Tarwen-Meel* tot een Plaister gemaect, met een weynigh *Sout* daer onder gheleyt, ter plaetse daer ghy meynt dat door breken sal.

Ick soude hier wel eenighe *Corosiven* verhalen, maer dewijle die genoch te becomen sijn, in alle de Apoteken, soo en wil ick alhier niet anders dan alleen het ghebruyck verhalen, om kort te maken.

Men sal een Plaister nemen en snijden daer een ront gaetjen in, en leggen de Plaister alsoo dat het gaetjen vande Plaister come recht op't weectste van't geswel, daer het door breken wil, neemt dan een Koornken *Ruptorium* ende leght dat op 't gheswel in 't gat vande Plaister, met een Plaister van *Honigh* daer over, ghelijck voor gheseyt is, op dat het *Corosijf* niet af en valle. Maer doch, dewij-

le het *Ruptorium* by ons niet in 't gebruyck en is, soo en willen wy 't niemant aen-raden, alhoewel veel Meesters die gewoonte hebben, datse strax een *Corrosijf* gebruycken, soo haest als sy een klier of buyl vernemen het sy kleyn of groot, 't welck ons geensins behaeght, maer wy gebruycken veel liever de Plaister *Opoponax* ende *Olei Laterini*, die en laet gheen gheswel of gheen vergift ter herten slaen, maer brenghetse kort of langhsaem voort na geleghenthey.

Maer voor alsoo sal eerst het fenijn moeten uytghetrocken werden, als in 't vierde Capittel gheseyt is, ende sal door dranck, door Pulver ofte door *Netel-water* (in-ghenomen) uyt-ghedreven werden, gelijk voor geseyt is, ende soo doende sal door Godts ghenade menigh mensch ghesalveert en gheholpen werden.

Een Corrosijf Plaister.

Neemt *ongheleschten Kalck*, *Veneetse Seepe*, *witte Mostaert*, *Suer-deech* en *Honigh* t'samen ghemenght tot een salf, bestrijckt hier mede een smal stuckjen fufsteyn of een ander

wieckjen, ende leght het op 't hoofd van 't gheswel, daer 't op 't weeckste is, ende bequaem om te openen, ende leght hier boven over een, een Plaister van *Opodeldoch* ofte van *Diachilon*, rontsom salmen 't gheswel salven met *Populeum* of *Camillen Oly*, tot dat het beghint los te worden, ende dan salmen dese salve ghebruycken, tot dat den Etter Masse daer uyt is.

Neemt een *Ey-doyr*, en dry mael soo veel *Terbetijn*, ende een weynigh *Oly van Roosen*, t'samen tot een salfken ghemaect, ende met wieckjens in 't gheswel gheleyt, met een Plaister van *Diachilon Compositum* daer over, diemen in alle Apteken vindet. Ende aldus sult ghy voort wercken, tot

dat het Huys of d'Etter-stock daer uyt valt, dan sult ghy voort reynigen met een *Ey-Doyr*, en *Roos-Honigh* t'samen gheroert, en heelt dan voort toe met swarte of blancke Treck-salf, inde Apteken seer ghemeen te coop.

Ende indien 't gheviele datter een Etende brant in 't vlees quame, ofte elders aen eenighe plaetse in 't lijf, die het vlees gantschelijck verteerde, die salmen aldus helpen en genesen.

Neemt *Aqua Spermatis Ranarum* twee pont. *Mirrhae Electae* twee loot. *Wiroock* twee loot. *Campher* vier loot. Dit alles tot Pulver ghestooten, en in 't Water ghedaen en soetkens opghekoockt, soo isset bereyt. Met dit Lavament salmen de schaede of Etende vyer vier-en-twintigh uren nat houden, soo kanmen 't daer na reynigen en genesen na believen, dit is van my selven menighmael geprobeert.

De ghenesinghe als de wonde reyn is sal gheschieden, met dese volgende Plaister.

Neemt *Olei Olivarum* en *Anetini* elck een half pont. *Ol. Laurini* een once. *Cerae*, *Colophoniae* elck vijfthien oncen. *Mini* en *Litargiri* elck een half pont, dit alles roerende tot een *Emplastrum* gesoden, dan dese volgende Spetien daer in gedaen.

Calaminaris Tutiae, *Carabae* elck een loot. *Mastix*, *Mirrhae* elck een once, proef dese Plaister ofse oock aende handen kleeft, soo niet: soo isset ghenoch, gietse in reyn water, en malaxeertse oft kneetse met *Oleo Hipericonis* tot datter gheen meer water in gesien en wert, dan maeckter rollen van. Dese Plaister op Peste geleydt geneestse, Maer indien de wonden seer groot sijn, salmen wiecken daer in leggen die in dit volgende zalfken sijn in-gedoopt, ghemaect van *Oly*, een *Ey-doyer* en *Terbetijn* elck evenveel met een weynigh *Mirrhae*.

Een Salf die alle Pest-seeren geweldig heelet alsse eerst ghereynight sijn.

Neemt on-gesouten *Boter* ende *Sap* van *Clim* elck evenveel, dit t'samen ghesoden tot dat al het sap wech gesoden is, dit met wiecken inde wonden gelecht heelt meer in eenen dagh als andere gemeyne salven in acht daghen. Oock soo mach een yder om een kleyn gelt inde Apoteken koopen zalven en heel Plaisteren soo veel hy behoeft, ende sparen dese moeyten van zalven te maken: Aldus wil ick met desen beslyuten, en met veel te schrijven niemant beswaren.

A.L.V. Onsen Autheur noteert hier verscheyden Zalven, Plaisteren en Vnguenten, soo om te rijpen, te reynigen ende te genesen, al de welcke sommighe sijn van seer kleyne kosten en moeyten, die ick alle ende elck besonder late in haer geheel, sonder daer van af of toe te doen. Alleene soo en kan ick hier niet voor by te ghedencken een wonderlijcke *Olimphische* Plaister die my Extraordinaer gherecommandeert is, soo om de Peste uyt te trecken als om te doen rijpen, reynigen en genesen, ende is aldus.

Neemt de sappen van dese wortelen: *Repontica*, *Pimpinellae*, *Alant*, *Yserhart*, *Valeriaen* ende van *Reynvaen* elck een once. Van't kruyt *Brunel*, *Hypericon*, Kleyn *Centauri*, en *Oyevaers-Beck* van elcx mede twee loot: *VVit-VVas* een half pont. *Peck*. *Colophoni*, en *Terbintini*, die gewasschen is, elck vier loot. *Slym* van *Quesaet*, van *Lijn-zaet* en van *Heems-VVortel* elck een loot. *Gum Galbani*, *Ammoniac*, *Opoponac* *Bdellij* van elck een loot, gesolveert in *Spiritus vini*, *Gum: Dragant*, *Mirrhae*, *Thuris*, *Mastix*, *Croc: Calebs*, *Laudani*, *Storax*, *Bensoi*, van elcx twee en een half dragma, *Reubarber*, *Scamony*, *Coloquint* en *VValschot* van elck een loot. *Mumiae* twee dragma. *Arabisch-Greyn*

een half dragma. *Vitriol* vier scrupel. *Peerlen*, *wit en Roo Coral*, *Litergiri*, *Lap. Calaminaris*, *Magneet*, en *Bloet-Steen* elck dry dragma. Ten fijne doet daer in *Olei Antimonij* dry loot. *Olei Saturni* acht loot. *Campher-Oly* onderhalf dragma. *Soete Mandel-Oly* ende *pier-Oly* elck een loodt. Bereydt *Slanghen-vet* ende *Vorschen-Lever* ghedroocht, elck dry loot, dit alles maect na de const tot een Plaister, met dese Plaister gheneestmen de Carbunckelen en ander Pest-buylen van grond op.

Om een rijp-seer te openen: soo ghebruyckt een droppelken *Spiritus Salis*, in plaetse van het *Ruptorium* ende handelt in alle manieren daer mede gelijk men ghewoonlijck met het *Ruptorium* doet.

Het is aen-merckens weerdigh datmen met den *Spiritus Salis* die met *Terrae Sigillatae* ghetrocken is, een Pest-buyle kan resolveren en rijp maken in acht-en-veertigh uren, het preserveert, 't ghesondet ende scheydet het quade Vlees van 't goede.

Dat XXII. Capittel. Vande bereydinghe des Swavels ofte Solffer.

Authour

DEn *Swavel* ofte *Solffer* die mach oock tot een heerlijk Preservatijf gebruyckt werden, ende is om de Peste te genesen niet te verachten, de bereydinghe is aldus.

Neemt *Swavel* gestooten en vermengtse met *Gecalcineerde Vitriol* elck even-veel, ende Sublimeert den *Swavel*, sulckx doet dry mael altoos met verschen *Vitriol*, daer na Sublimeertse door Ghecalsineerden *Tartarum*, ende dan Componeren wy den *Swavel* aldus:

Neemt *Florem Sulphuris*, ses oncen. *Mirrhae Ro-*

manae drie loot. *Aloes Hepaticae* een once. *Safræen* een loot, alles kleyn ghepulveriseert en wel onder een gemenght, daer kan niet wel een beter gevonden werder in Pest-tijden, om te genesen en te bewaren als dit stuck, wanneer des Menschen Zwavel vergeven en besmet is, ende dit stuck ver-eere ick de Lief-hebbers.

Ende om het fenijn uyt de Huysen te verdrijven die vergheven sijn, soo machmen gen beter dingh hebben als 'tghene uyt den Zwavel wort bereyt, als volght:

Neemt *Zwavel* drie pondt. *Barn-Steen* twee pont, ende *Tarbetijn* een pont, maect een deech hier van, en beroockt daermede-het gantsche Huys, in alle Kameron onder en boven, soo dickwils als u belieft, altijd voor Sonnen op-ganck, dit aldus ghebruyckende: werden de onreyne Huysen seer wel gereynight en gesuyvert.

Dese beyderley bereydinghe vanden *Sulpher*, op dese tweederley wijze sal sonder twijfel by den Geleerden wel in danck aen-ghenoemen werden, de wijle daer noyt gheen Schrijver voor desen soo klaer af gheschreven heeft als ick tegenwoordigh heb gedaen. Ende is sulcx alles door Experientie bevonden, onderwijlen bevele ick de Lief-hebberen inde vrede des Heeren, ende inde bescherminghe des alderhooghsten. Den Lasteraer ontfanghe sulcks als hem de Heere sal toe-eyghenen en verleenen.

FINIS.

A.L.V. Alsoo den Autheur met de bereydinge des Zwavels dit *MANVAEL* besluit ende eyndicht, soo moet ick oock ten *FINE* eenige Preparatien in *Sulphure* gedencken, ende alsoo met onsen Autheur sluyten.

Dewijle de bereydinge vande *Floris*, *Spiritus* en *Balsem Sulphuris* seer gemeyn en wel bekend is, sullen wy alhier wat hooger gaen, en leeren: hoemen eenige rare bereydinghen sal hebben, de welcke besonder inde Pest seer hoognoodig sijn.

Neemt *Florem Sulphuris* en Figeertse met haer eyghen suere *Spiritus*, Extraheertse dan met den *Asijn* die met *Sal Tartari* gesterckt is, al soetgens kokende in een Kolven-Glas, tot dat den *Eeck* hooghroot is, ghedeckt met eenen Helm, om de roockende *Asijn* daer door te behouden, ende elders weder te ghebruycken. Dese ghecolourde Roode *Eeck* salmen Filtreren ende af-roken tot dat de Zwavel gants droogh is, altoos met sacht vyer.

Dese *Extractum Sulphuris* kan met langsaem vyer en tijdt, weder ghecoaguleert ende tot een Bloet-Roode *Oly* of *Pulver* in-gedrooght werden, 'twelck anderwerf met de *Wijn-geest* uytgetogen kan werden, het 'twelck wanneerse weder vanden Zwavel af ghetogen is doet ons hebben een *Extractum Sulphuris* ende heel afgedroogt geeft ons een *Arcanum*, het *Extractum* dient (een half scrupel in *Carduo-benedictenwater* inghenomen) seer treflijck teghen de Pest, ende het *Arcanum* ses Graen in *VWijn* ghenutticht, is niet min ten selven dienende.

Een ander.

Neemt *Balsem Sulphuris* door *Genever-Oly* ghetrocken, slaetse neder met *Sal Tartari*, en scheidet de *Phlegma* daer van, en *Extraheert* dien Zwavel met de *Gheest* van *VWijn*, trecktse daer weder af, soo krijght ghy een Extract op den bodem. Dese *Sulpher* vermenght met ghebraden *Sout* en drijft door Retort met sacht vyer den *Rooden-Oly* daer uyt, en doet in dese *Balsem Croci*, *Mirrhæ*, *Aloe* elck even veel, soo hebt ghy een heerlijk

stuck in tijden van Pest, tegen alle Corruptien.

Andersints soo kooctmen de *Flores* een pont, in twee pont *Lyn-Oly* tot een bruyne Lever, op een sacht vyer dan in stucken ghesneden ende ghemenght onder vier pondt *Dooden Kop* van *Vitriol* en door de Retorte met heel sacht vyer ghedreven, soo krijght ghy een *Bloed Roode Oly* ende een witte Melck diemen scheyden moet, dese *Oly* salmen met versche *Vitriol* tot acht of thien mael door de Retorte met sacht vyer weder overhalen, soo hebt ghy een *Oly* (ghelijck een *Tinctur*) van Zwavel, een seer hoogh stuck tegen de Peste.

Nota Alles wat ghy uyt den *Zwavel* wilt bereyden, soo wanneer ghy de *Floris* door ghebrant Herts-Hoorn eenighe reysen Sublimeert, de *Floris* die wort seer Edel besonder teghens de Peste.

Soo oock: indien ghy den Extract van *Swavel* vereenige met het Extractum van HertsHoorn, soo wort het tegen de Peste soo Edel als moghelijck te vinden sal wesen.

Insghelijcx soo ghy een *Oly* van *Zwavel* door de Retorte drijven wilt, ende gy het eerste door gevijlt rou Herts-Hoorn doet, uwen *Sulpher-Oly* sal sich vereenighen met de *Oly* van *Herts-Hoorn*, de welcke wanneer ghyse daer na rectificeert vermenght (in plaetse van *Vitriol of Sout*) met de *Gebrande Herts-Hoorn*, ghy sult voorwaer veel min witte Melck, ende veel schoonder *Oly* bekomen. Elck kan sich hier in Reguleren soo hem best ghevalt. Den Liefhebbende, sy by desen, ten beslyte: den goeden gunst en zegen Godt, met een hertelijcke toewenschinge bevolen, met ootmoedig versoeck, datse de goede meninge, in't goede ontfangen en aen-nemen.

V.E. aller Dienaer

Abraham Lenertsz. Vrolingh,
Chirurgijn ordinaer tot West-Saerdam.

[Dit beslyt van dit Tractaet]

Dit besluyt van dit Tractaet,
't Welck op de Tres Principijs gaet,
Die voor-maels niet en sijn gestelt,
Wert hier tot een besluyt vermelt.
Ick bidde neemt dit kleyn in danck,
Soo wert van 't Lesen 't hoeft nit kranck.

DE mensch de kleyne Werelt genoemt,
Van Godt kostelijck en hoogh geroemt.
Die heeft in hem den gantschen knoop,
Van 't Firmament en sijnen loop.
Uyt Aerd, Lucht, Water ende Vyer,
Bestaet de Menslijck Creatuer.
Van sijnen Godt konstigh bereyt,
De Ziel en Geest daer in geleyt.
Door Swavel, Sout, Mercurijs,
Soo wert hy oud' graeuw ende grijs.
Soo langh sy sijn Getempereert,
En geen den ander Corrumpeert.
Want dese dry den Mensche waert,
Behoudt, door Spys en dranck op Aerdt.
Aldus sich onsen Lichaem voedt,
En den Natuer hem stercken moet.
Tot datter een van dryen hoort,
Door Pestis gift seer wert verstoort.
Besonder de Mercurius,
Door Pestis vyer verlaet sijn Huus.
En laet de Swavel inden noot,
Dies komt de mensch in jammer groot.
Want als het Sout neemt d'overhant,
Gelijck als vyer de Swavel brant.
Daerom soo doen ick dit vermaen,

Datmen dien brant sal tegen staen.
Door dit Recept kleyn en perfect,
Met doecken op den Pols gelecht.
Geen ander sal hier sijn soo goet,
Want dit Recept veel wonder doet.
Treckt met geweld uyt dit geswel,
Dit heete vyer en 't branden fel.
De doecken sullen sijn genet,
In dit Recept dat ick hier set.
En op den Pols gebonden saen,
Aldaer de buylen naest by staen.
Dit wert soo menigh-mael ver-nijt,
Tot dat men seker is bevrijt.
Hebt ghy een Vlesse by der hant,
Soo meucht ghy lesschen desen brant.
Met Roosen-Eeck my wel verstaet,
Salpeter daer in smelten laet.
En 't Sap van Semper-Viva net,
Daer in te gieten niet verget.
Soo is de Medicijn bereyt,
Door weynigh const ende arbeyt.
Of dit recept niet is geciert,
Met wonder spreken seer geliert.
Francoys, Chaldeis, Jtaliaens,
Latijn, Arabisch, Grieckx of Spaens.
Soo is 't nochtans niet te gelijcken,
By andre Humoristen stucken.
Want dit Recept veel hulpe doet,
Als 't Sout en Swavel is verwoet.
Daer toe is dese konst bequaem,

Aen Ionck en oudt, Vrouw ofte Man.
Op dat hem niemant en beklæght,
Die in dit vyer de Pijne draecht.
Soo heb ick hier noch een vermelt.
Van Swavel kleyn hier by gestelt.
Datmense bindt in eenen doeck,
En koocktse als men Cruyden doet.
In Renschen-wijn een korten tijt,
Een mael of thien soo drucktse uyt.
Soo hebt ghy een seer schoone wijn,
Die ghy meucht leggen op de pijn.
Aen d'Lever, b'neen de rechter Borst,
Lest zy van buyten seer den dorst.
En neemt d'Lever sijn steeckt en pijn.
Met doecken gedoopt inden Wijn.
En daer van buyten op-gelecht,
Dient dit ten besluit slecht en recht.
Den alderhoochsten Medecijn,
Moet den Leser bevolen sijn.
En alle beminners der konst,
Die my van Herten dragen gonst.
Die is dit een gedachtenis,
Dat naest Godt wel te trouwen is.
Den Schepper en sijn Majesteyt,
So lof, prys, Eer in Eeuwigheyt.

Amen.

Register van Putmans Manuael.

ABSintij sout is een preservatijf.	48
Acetum acerrimum is acetum antimonij.	47
Absintij sout tot opstegende moeder.	13
Abraham L. Vroling pest-dranck.	47
Aderlaten, hoe, waer, wanneer, van.	55. tot 58
Aerdsche pest, hoe te kennen.	5
Wt te trecken.	7
Aerds vergift door aerdsche dieren uyt treck.	8
Ael <i>aliàs</i> Palinck treckt waters pest uyt.	7
Appel van eyken bomen treckt vyers pest.	6
Aromatique Spiritus tegen doodlijcken slaep.	18
Alderley deurloop te ghenesen.	34
Ambeyen in pest te ghenesen.	33, 34
Aq: Theriacalis tot Ambeyen en watersucht.	34, 36
Attractijf voor buylen en swellen.	59, 60

B.

Barnde netelen, en 't water voor hooft-pijn.	14
Balsem tot wormen en pest.	20
Tot preservatijf teghen de pest.	50
Bevruchte vrouwen toe vallen te helpen	12
Bloet reyn of onreyn wanneer ghevaerlijck.	9
Bloet ader openen wie, waer, wanneer.	54, 55
Bocken-vleesch treckt de aerdsche peste uyt.	8
Boeren Electuarium.	49
Braken en overgeven te voorkomen.	24
Bruyne inde keel, diversche raet.	25, 26, 27

Buylen en gheswellen openen en
suyveren. 59, 60, 61

C.

Cassia filtula inde pest te purgeeren. 9
Caducum matricis te helpen. 13
Capricornus gheraeckt is ghevaerlijck. 9
Corrumpeerde lichamen grijpt de pest
eerst aen. 7
Celidonij-water voor vrouwen vloet. 12
Colica inde pest te ghenesen. 35, 36, 37

Corocijff plaister en 't gebruyck van dien.	62
Clisterien inde Pest seer schadelijck.	9
Crocus Martis voor deurloop te gebruycken.	32

D.

Daeghs geraeckt wanner gevaerlijck.	9
Dassen vet treckt aerds vergif uyt.	7
Deurloop menigerley: hoe te helpen.	30, 31, 32
Diversche Pest-drancken.	40, 41, 42
Wortelen tot preservativen.	50
Dorst boven naturen te helpen.	28. 29
Doode Lichaemen dringht de Pest geerne op.	7
Doodelijcken slaep te benemen.	17
Doofheyte te genesen.	16
Duyve-vlees treckt luchts Pest uyt.	6
Duyve-kervel treckt vyers Peste.	Idem
Duytsche Gift-jager.	45

E.

Eynd-Vogels-vlees treckt waters Fenijn uyt.	7
Edele Steen, Hiachintus, voor Spasmus.	12
Elementen onderscheydene Pest.	5
Elcx woonplaetse.	5. 6
Eyschen elck besondere Attractijf.	7. 8
Electuarium tot swangere Vrouwen.	11
Voor de Huys-lieden.	50
Elixer Paracelsus tot hert-sterckingen.	23

Etende brandt met Lavament te koelen.	63
Extractum Sulphuris bereyden.	67. 68
Extract van Herts-Hoorn met Swavel.	68

F.

Fenijn en sweet drijft den wortel Negen-kracht.	46, 47
Fenijn van alle vier Elementen.	5
Fumeer-dranck te bereyden.	42. 43
Floris Sulphuris door Herts Hoorn.	68

G.

Gal-appel treckt vyers gift uyt.	6
Gesondt reyn bloet gevaerlijck in Leo &c.	9

Gehoor goet maken.	16
Geswel en buylen openen en reynigen.	59
Geelsucht en VVatersuchts kure.	35. 36
Gift-jager een duytsche pulver.	45
Gulden Ey te bereyden en waer toe.	49, 50

H.

Hemels teecken, welke quaet of niet.	8
Herten-vleesch treckt allerbest 'taerde Fenijn.	<i>Idem</i>
Hertsterckende middelen.	22. 23
Hert-Hoorns-Oly met Balsem Sulphuris.	50, 51
Heel-zalf tot Pest seeren:	64. 65
Herts-Hoorn tot Floris Sulphuris.	67, 68
Hiachintus steen tegen de kramp.	12
Hipericon met rood Coral drijft VVormen.	19
Hooft pijn met Lavament kort genesen.	14
Hoender-vleesch treckt luchts Fenijn.	6
Haemorrhoides te ghenesen.	32, 33
Huysen die besmet sijn te roocken.	66

I.

Iupiter en Venus inde lieschen.	2
Iupiters pols, waer, op de rechte voet.	3
Longe kinderen tegen nacht geraeckt ghevaerlijck.	9

K.

Kinderen werden ontsteken in Moeders lijf.	11
Tegen nacht gheraeckt genesen swaerlijck.	9
Kramp der swangere Vrouwen te helpen.	12
Kreyen-vleesch treckt luchts pest uyt.	6
Koel-dranck meer als ordinaer.	30
Koor-dranck te bereyden.	42, 43

L.

Lavament voor hoofd-pijn.	14
Etende brant.	63
Lampreyen trecken luchts Pest uyt.	6
Laten en bloet af-tappen.	54, 55
Levens reghel en ord're in spijs en dranck.	51
Leo: roode en grauwe luyden rakende is gevaerlijck.	9

Loopende ooghen te ghenesen.	17
Loock treckt vyers Peste uyt.	6
Lyenteria Kure.	31
Luna en Saturnus achter d'ooren.	2
Pols leyt inde rechter slaep des hoofts.	3
Luchts Pest hoe te kennen.	5
VVt te trecken.	6
Luchts vyer eyst hoogh-vliegende Voghel-vleesch.	8

M.

Maeghden-Honingh treckt vyers Pest uyt.	6
Mars en Sol onder beyd' de armen.	1
Pols aende rechter zijde vanden hals.	3
Mane regeert snachts van 6 tot 6 uren.	9
In Capricornus &c. ghevaerlijck.	<i>Idem</i>
Maent stonden overvloet te ghenesen.	12
Mercurius Pest komt over al.	2
Pols waerse leyt.	3
Mirrhe is een Preservatijf.	48
Mollen-vleesch treckt aerds vergif uyt.	7
Moybani pulver drijft alle fenijn.	44, 45, 46
Mysterium in Maghen fenijn.	33
Muscaten trecken vyers Pest uyt.	6

N.

Nachts gheraeck, en wanneer ghevaerlijck.	8
Netelen vierderley soorte.	37
Wanneer te plucken.	38

Netel-water sestienderley soorte.	39
Notitie naerder ghenomen op de Netelen.	40
Neghen kracht-wortel drijft Fenijn en sweet.	47

O.

Ooren-pijne te helpen.	15
Ooghen die vloeyen en draghen te ghenesen.	17
Schellen te verdrijven.	16
Onnatuerlijcke en overnatuerlijcke sweet.	19, 21
Onreyn-bloet of sieck gheraect, is perijckel.	9
Ordinantie en reghel des Levens.	51, 52, 53

Overgeven en braken te ghenesen.	24
Olimphische Plaster tot Pest-sweeren.	64
Oude Luyden geraeckt in Leo, Tauro &c.	9
Oyevaers-vleesch treeckt waters-Pest uyt.	7
Hoof-pijn uyt.	15
Neb doet des ghelijcx.	Idem

P

Patient by daegh gheraeckt of by nacht.	8, 9, 10
Paracelsus Remedie teghen doodelijcke slaep.	18
Gheen danck verdient.	1
Pauwen en Patrijsen-vleesch teghen luchts-Pest.	6
Padden teghen aerd en waters-Pest een Attractijf.	7, 8
Pest heeft ses beginselen.	2
Is een Mercuriale damp.	2
Pest valt geerne op doode Lichaem.	7
Pest-dranck menigherley.	40, 41, 42
pestilents-wortel is een Preservatijf.	49, 50, 51
Peper en Peper-wortel inde Pest schadelijck.	52
Preservativen menigherley.	47, 48, 49, 50
Voor swangere Vrouwen.	12
Pijnstillende slaep Salfken.	16
Polsen van alle de planeten.	3
Daerse meest slaen ist ghebreck naest.	4
Pulver om pijn te stillen den swangere Vrouwen.	11
Om Wormen te drijven.	19
Voor de Peste.	44, 45

Purgatien voor de Pest, is schadelijck.	9
Preservatijven uytwendich te draghen.	53

Q.

Quesap in deurloop oock in Haemorrhoides	33, 34
---	--------

R.

Raven-vleesch treckt luchts-Peste uyt.	6
Remedie voor Wormen.	19
Recept om 't hert te stercken, oock uytvvendich.	22
Reghel des levens in spijs en dranck.	51, 52
Rooden-vvijn ghestaelt tot deurloop.	34

Roock te maken tot besmette huysen.	66
Roode lieden geraeckt in Leo, Tauro gevaerlijck.	9
Rood Coral en Hipericon tot Wormen.	19
Roosen-eeck <i>aliàs</i> Asijn cum Additie treckt vyers Pest uyt.	6
Roos-hoef of Pest-wortel tot bewaringhe.	50
Ruptorium hoe te ghebruycken.	62

S.

Saturnus en Luna Pest komt achter d'ooren.	2
Pols op de slincker-voedt.	4
Schellen op de Oogen te ghenesen.	16
Seelt treckt waters vyer uyt en Geluw.	7, 37
Senebladeren drincken inde Pest.	9
Salf om 't overgeven te beletten.	25
Sinneloosheyt te helpen inde Pest.	14
Sol en Mars Pest onder beyde Armen.	2
Son regeert daechs van 6 tot 6 uren.	9
Son in Aries of elder hoe en wat.	8
En Maen te ghelijck nut de rakinge in een lidt.	10
Sonnen Pols leyt inde slincker zijde.	3
Slach-Gout stercke het Herte.	23
Slanghen-vet treckt Aerdsche fenijn uyt.	7
Slaep-Salf om pijn te stillen.	16, 17
Sout van Alst en urijn is een preservatijf.	49
Stonden overvloet te stoppen.	12
Spiritus Salis om zeeren te openen.	65
Swavels ofte solffer bereydingh tot de Pest.	65, 66

Swangere Vrouwen eer als andere gheraeckt.	10
Pijn en Kramp ghenesen.	11, 12
Preservatijf.	Idem
Swarte lieden in Libra, Sagitario gheraeckt.	9
Sweet overnatuerlijck te helpen.	21

T.

Taurus, Son of Maen inde selve voor wie quaet.	9
Teecken uyt welck Element de Pest ontsteken,	4
Tincture van Coral gheneest de deurloop.	32
Tartarum of Wijn-steen geest tot Water-sucht.	36

Theriac-water voor Ambeyen, Colica-water.	34, 36, 37
Treck-salf om te rijpen.	60, 61

V.

Valeriaen voor hoofd-pijn.	50
Water voor onmacht Hert-bevingh, &c.	21
Venus en Iupiter Pest komt inde lieschen.	2
Pols aende slincker-sijde vanden hals.	3
Vossen-vleesch treckt Aerds Fenijn.	7
Vrolinghs pest-dranck.	43, 44
Vrouwen en Vrijsters vloet te stempen.	12
Bevrucht te Preserveren.	<i>Idem</i>
uyen oft Aiuyn in Pest een schadelijck eten.	52
Vrijn Sout is 't hooghste preservatijf.	49
Vyers Elements Pest hoe te kennen.	5

W.

Wt te trecken.	6
Watersucht, en Geelsuchts kure.	34, 35
Waters-pest waer aen te kennen.	5.
Wt te trecken.	7
Vergift eysch Visch, water vogel &c.	8
Welcke lieden by daegen of by nachten geraeckt, wat.	9
Witten-vloet der Vrouwen ghenesen.	12, 13
Worm-balsem gherectificeert, oock uytwendich.	20
Af te drijven.	19

VVolfs-vleesch treckt aerds vergift uyt.	7
VVortel negenkracht drijft Fenijn en sweet.	46, 47
VVortelen menigerley tot preservatie.	50. 51
VVijnsteen-geest tot pest dranck.	41. 43. 44

FINIS.

T' ANTWERPEN,

By MARCELIS PARYS, Boeck-drucker ende Boeck-vercooper inde Cammerstraet
inden swarten Hondt, Anno 1662.